

TANULMÁNYOK - STUDIES

ŐSKORI TELEPÜLÉS A BORVIZEK FELETT. RÉGÉSZETI KUTATÁSOK MÁLNÁSFÜRDŐ-FÜVENYESTETŐN (1909–2019)

LÁSZLÓ ATTILA* – SZTÁNC SUJ SÁNDOR JÓZSEF**

A délkelet-erdélyi Málnásfürdő a 20. század eleje óta ismert az európai régészet számára. Az egykori fürdőtelep határában a rézkori Erősd–Cucuteni–Tripolje-művelődési kör egyik többretegű települése található. A lelőhelyen a múlt század második felében folytak módszeres régészeti kutatások (1976–1989). Az újabb ásatásokra és velük párhuzamosan végzett interdiszciplináris vizsgálatokra 2014–2017 között került sor. Jelen tanulmányunkban ezeknek a kutatásoknak az eredményeit tekintjük át röviden.

Kulcsszavak: rézkor, Erdély, Erősd–Cucuteni–Tripolje-művelődési kör, településrégészet, kronológia

The site of Malnaș-Băi (Málnásfürdő) in south-eastern Transylvanian has been known to European archaeological scholarship since the beginning of the 20th century. A stratified settlement of the Copper Age Ariușd (Erősd)–Cucuteni–Tripolye (Ukr. Trypillia) complex is located near the former spa resort. Systematic archaeological excavations were undertaken on the site in the second half of the 20th century (1976–1989). Recent excavations and interdisciplinary studies, conducted in parallel, took place between 2014 and 2017. In the present study, we briefly review the results of these investigations.

Keywords: Copper Age, Transylvania, Ariușd–Cucuteni–Tripolye cultural complex, settlement archaeology, chronology

Bevezetés

Málnásfürdő Erdély délkeleti szegletében, a Baróti-hegység és a Bodoki-havasok között húzódó Olt völgyének keskeny árterén, festői környezetben fekvő kis település. A napjainkban szegényes, kis lélekszámú falucska hajdan szebb napokat is megélt. A közeli Hargita-hegység vulkáni vonulatának környezetében található, gyógyhatású ásványvízforrásoknak (amelyeket a székelyföldi nyelvjárásban *borvíznek* neveznek) és természetes szén-dioxid-feltöréseknek köszönhetően a 19. század második felében fontos fürdőtelep alakult ki ezen a vidéken. Számos hideg és meleg vizes gyógyfürdő, palackozó- és szénsavdúsító üzem, száraz gázfürdő (mofetta) és a vendégek számára szállást nyújtó villa épült és működött itt több mint száz éven keresztül, amelyek aztán az utóbbi évtizedekben fokozatosan hanyatlásnak indultak, és napjainkra csaknem teljesen tönkrementek.

A település központjától nem messze található Füvenyestetőn a 20. század első évtizedében edénytöredékek kerültek napvilágra, s a felfedezés nyomán a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum öre, dr. László Ferenc 1909–1910-ben több alkalommal terepszemlét tartott, és kis felületű próbaásatásokat is végzett a helyszínen. Ezek során sikerült megállapítania, hogy a lelőhelyen egy, az erősdivel egykorú, festett kerámias település maradványai találhatóak. A helyszíni megfigyelések alapján az is valószínűnek látszott, hogy az egykori telepet lakói kettős védőárokkaal erősítették meg.¹ Nem mellékes tudománytörténeti érdekesség, hogy Hubert Schmidt

* Kézirat beérkezett: 2020. június 27. Kézirat elfogadva: 2020. július 7.

* László Attila: Universitatea „Al.I.Cuza” - Iasi, Ro 700860 Iasi, OP 13, CP 1802. e-mail: arch_atticus@yahoo.com

** Sztáncsuj Sándor: Székely Nemzeti Múzeum, 520055 Sepsiszentgyörgy, Kós Károly utca 10.; e-mail: sztancsuj_sandor@yahoo.com

¹ CSUTAK-LÁSZLÓ 1910, 45; CSUTAK-LÁSZLÓ 1912, 62; LÁSZLÓ 1911, 177.

második, 1909. évi sepsiszentgyörgyi látogatása alkalmával, november 18-án Málnásfürdőre is ellátogattak, ahol próbaásatást végeztek, miután a neves német őstörténész megtekintette a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményét. Málnásfürdői kirándulására Schmidt a brassói szász gyógyszerész és régiségbúvár, Julius Teutsch kíséretében érkezett, aki maga is a délkelet-erdélyi, főként barcasági festett kerámiás települések ismert kutatója volt.²

A 20. század kezdete fontos mérföldkö volt a kelet-európai festett kerámiás kultúrkör kutatástörténetében. Mint ismeretes, ennek a hatalmas térségre kiterjedő – és mai tudásunk szerint több területi csoportra/kultúrára tagolható – művelődési körnek az első lelőhelyeit még a 19. század utolsó évtizedeiben fedezték fel. Ekkor bukkan- tak fel a régészeti irodalomban a később híressé vált, névadó lelőhelyek nevei, mint a moldvai Cucuteni, a galíciai Bilcze Złote és Horodnica, a bukovinai Sipe nic vagy a Dnyeper-menti Tripolje – hogy csak a legfontosabbakat említsük. A felsorolt és velük egykorú településekről napvilágot látó festett és mélyített díszű kerámia jellegzetes stílusjegyeiből kiindulva a kor régészete korán felismerte ezeknek a nagy területen szétszórt lelőhelyeknek a közös vonásait. Ugyanakkor, a fokozatosan körvonalazódó kultúrkör időrendi helyzete és kapcsolatai tekintetében még igen nagy bizonytalanság uralkodott. Ennek oka részben az egész európai őskori kronológia kezdeti, meglehetősen homályos rendszere, részben pedig a módszeres, kiterjedt településkutatások hiánya volt. A moldvai, galíciai, bukovinai leleteket így gyakran olyan, térben és időben egyaránt távoli lelőhelyekkel, kultúrákkal hozták kapcsolatba, mint a kis-ázsiai Trója, az égeikumi Mükéné, az itáliai etruszk civilizáció vagy a közép-ázsiai, késő neolitikus Anau kultúra. A leginkább elterjedt vélekedés szerint festett kerámiás leleteinket az európai vonaldíszes edényművéség (*Bandkeramik*) nagy csoportjába sorolták.³ Kialakulását egyesek sokáig a mükénéi kultúra hatásának tulajdonították, de a 20. század elején, az égei bronzkor helyi előzményeinek, minde-

nekelőtt a thesszáliai Sesklo- és Dimini kultúráknak a felfedezésével, lassan kezdett körvonalazódni egy, a mükénéi civilizációnál korábbi, a neolitikumba tartozó kronológiai horizont képe. Hubert Schmidt az elsők között ismerte fel, hogy a délkelet-erdélyi, cucuteni-i és velük rokon festett kerámiák (és végeredményben az egész vonaldíszes kultúrkör) időben jóval megelőzik a mükénéi kultúrát. Hogy elméletének terepen is megfelelő támpontot szerezzen, 1909 őszén megkezdte a következő évben is folytatott ásatásait a moldvai névadó lelőhelyen. Az első évad befejeztével hosszabb kelet-európai kutatóutat tett, ennek az egyik állomása volt az 1909. évi székelyföldi látogatás is.⁴

A málnásfürdői találkozó „házigazdái” ugyan- csak fontos szerepet játszottak az Erősd-Cucuteni-Tripolje-kultúrkör kutatásában. Julius Teutsch nevéhez köthető több Olt-menti település felfedezése. A századfordulón végzett terepbejárások és kisebb ásatások (Botfalu, Szászhermány, Erősd), valamint a lelőhelyekről összegyűjtött tárgyak közlésével Teutsch tulajdonképpen bevezette ezeket a településeket a nemzetközi ősrégészet körforgásába.⁵ A fokozatosan körvonalazódó, délkelet-erdélyi festett kerámiás csoport megismerésében, de az egész Erősd-Cucuteni-Tripolje-kultúrkör kutatástörténetében is kiemelkedő jelentőségűnek bizonyultak László Ferenc 1907-ben megkezdett, és 1925-ig összesen hét idényen át végzett erődsi ásatásai. A kiváló régész – korát messze megelőzve – elsőként alkalmazta a napjainkban már alapvetőnek számító ásatási módszereket, a régészeti jelenségek (mindenekelőtt az egymást követő rétegek) pontos megfigyelését és dokumentálását, a leletek rétegekre bontott elkülönítését, topográfiai helyzetüknek a rögzítését, és nem utolsósorban, az ásatási megfigyelések alapján a lelőhely horizontális és vertikális struktúrájának a rekonstrukcióját.⁶ Az erődsi ásatások és más Olt-menti településeken, például Oltszemen, Sepsiszentgyörgyön vagy Málnásfürdőn végzett kisebb lélegzetű kutatások alapján László pontosan körvonalazta a kultúrkör erdélyi ágának kisebb csoportját, és lényegében helyesen határozta meg annak relatív kronológiai helyzetét is. Noha 1925-ben bekövetkezett, váratlan halála megakadályozta az erődsi ásatások eredményeinek tervezett, monografikus közlését, munkájának fontosságát mi sem jelzi

² CSUTAK-LÁSZLÓ 1910, 19. Schmidt először 1908 szeptemberében járt Sepsiszentgyörgyön, akkor Erősdön végeztek próbaásatást, lásd CSUTAK-LÁSZLÓ 1910, 18, 39. Hubert Schmidt és László Ferenc kapcsolatáról lásd LÁSZLÓ 2012.

³ Ezzel magyarázható például a neves német őstörténész, Gustaf Kossinna érdeklődése az itt tárgyalt művelődési kör iránt, melyet a déli ős-indogermánok (*Urindogermanen*) kelet-európai régészeti hagyatékának tartott, lásd KOSSINNA 1909. Kossinna 1909 szeptemberében, egy hosszabb tanulmányút keretében Sepsiszentgyörgyre is ellátogatott és a Székely Nemzeti Múzeumban tanulmányozta László Ferenc erődsi leleteit. Lásd CSUTAK-LÁSZLÓ 1910, 19; LÁSZLÓ 2007a, 11, 33. jegyzet.

⁴ A fentebb csak vázlatosan ismertetett kutatástörténeti kérdésekről részletesen lásd: SCHMIDT 1904; SCHMIDT 1907; MONAH-CUCUȘ 1985, 15–19; LÁSZLÓ 2007b; LÁSZLÓ 2008, 12–14; LÁSZLÓ 2009a; URȘULESCU 2009, 12–18; SZTÁNC SUJ 2015, 23–33.

⁵ TEUTSCH 1900; TEUTSCH 1904; TEUTSCH 1906; TEUTSCH 1907.

⁶ LÁSZLÓ 1911; LÁSZLÓ 1912; LÁSZLÓ 1914; LÁSZLÓ 1927/2007.

jobban, mint hogy az 1950-es évekig az erődsi lelőhely számított az egész Erősd-Cucuteni-Tripolje-kultúrkör legjobban ismert településének.⁷

A 20. század közepétől a kultúrkör kutatásában a hangsúly áttevődött a moldvai és ukrain területekre. Miközben a Keleti-Kárpátoktól a Dnyeper medencéjéig húzódó hatalmas területen egymást követték a módszeres, gyakran egész lelőhelyek feltárását eredményező ásatások (Hăbășești, Târpești, Trușești, Cucuteni, Volodymyrivka stb.), és sorra jelentek meg a részletes anyagközlések, addig az erdélyi területeken jó részt csak Székely Zoltán folytathatott kisebb, gyakran mindössze szondázó jellegű ásatásokat. A hatvanas évek közepére kialakult a kultúrkör lényegében máig érvényes, belső térbeli és kronológiai felosztása (Cucuteni A, A-B és B fázisok, valamint a velük részben párhuzamos Tripolje B és C fázisok, mindegyik több alperiódussal), és sikerült körvonalazni annak későneolitikus előzményét, a Precucuteni-Tripolje A-kultúrát is. Ebben a (még Schmidt által kidolgozott, majd Vladimir Dumitrescu, Radu Vulpe, Anton Nițu és követőik által tovább finomított) kronológiai rendszerben, amelynek időrendi helyzetét a hetvenes évektől fokozatosan megjelenő radiokarbon adatok is pontosították, az erdélyi lelőhelyeket – mindenekelőtt a festett kerámia formai-stiliztikai jellegzetességei alapján – egyöntetűen a Cucuteni A periódusra keltezték, noha több településről is napvilágot láttak a későbbi, A-B és B fázisok jegyeit hordozó (vagy ezekkel egykorú, szomszédos kultúrákkal való kapcsolatokra utaló) edények/edénytöredékek (pl. Bögöz, Erősd, Kézdivővár, Kézdiszentlélek, Marosvásárhely, Réty).⁸ Az időrendi problémákon túl további tisztázásra várt az Erősd-csoport településeinek hálózatára, szerkezetére, lakóinak életmódjára, anyagi kultúrájuk egyes részleteire vonatkozó számos kérdés. Nem sokat segítettek a problémák megoldásában az 1968-ban, Ion Nestor és Székely Zoltán vezetésével újrakezdett és kisebb megszakításokkal 1986-ig folytatott erődsi ásatások sem, mivel ezek eredményeit – néhány rövid lélegzetű, általánosabb összefoglalástól eltekintve⁹ – sohasem közölték.

A fentebb említett kutatási kérdések vezették mindenekelőtt a jelen dolgozat idősebb szerzőjét, László Attilát, amikor 1976-ban, közel hetven évvel László Ferenc kutatásait követően, nagyapja nyomdokain elindulva újabb, kiterjedt kutatásokba kezdett a málnásfürdői Füvenyestetőn.¹⁰ Választása nem véletlenül esett erre a lelőhelyre: az erődsihez hasonlóan erődített, többrétegű, és más (későbbi) korszakok megtelepedése által csak kismértékben bolygatott rézkori település megfelelő helynek mutatkozott egy nagyobb lélegzetű, átfogó feltárással. A közel másfél évtizeden át folytatott, majd 2014-ben újrakezdett ásatások eredményei lényegében igazolták a döntés helyességét.

A lelőhely és környezete

Keleti rokonaihoz, a Cucuteni és Tripolje kultúrákhoz képest az Erősd-csoport meglehetősen kicsiny, mintegy 12000 négyzetkilométeres településterülete az Erdélyi-medence természeti kincsekben gazdag, változatos növény- és állatvilággal, ásványi nyersanyagforrásokkal rendelkező keleti peremvidékeit, és különösképpen a Keleti-Kárpátok belső, hegyközi medencéit foglalta magába.¹¹ A nagyobb földrajzi régiók közötti összekötő útvonalat az őskorban és napjainkban is az Olt és felső szakasza fontosabb mellékfolyóinak (Kászon, Feketeügy, Homoród, Vargyas stb.) völgyei, szorosai jelentették (1. kép).

A málnásfürdői település a Barcasági- és Háromszéki-medencét a Csíki-medencével észak-déli irányban összekötő Tusnádi-szoros előterében helyezkedik el, a folyóvölgy és a hegyvidék között húzódó, keskeny teraszos peremén, 586 m tengerszint feletti magasságban (2. kép 1-2). A hegyes-völgyes térséget geológiai szempontból főként a Baróti-hegység kréta kori homokkövei és a Dél-Hargita neogén korú vulkanikus képződményei alkotják, amelyeket podzolos, barna erdőtalaj és jégkori üledékek takarnak. A vidék éghajlata mérsékelt kontinentális, növénytakaróját a hegyvidéket uraló, nagy kiterjedésű, lombhullató erdők, az Olt völgyében pedig fűz- és égerfajokban gazdag ligeterdők alkot-

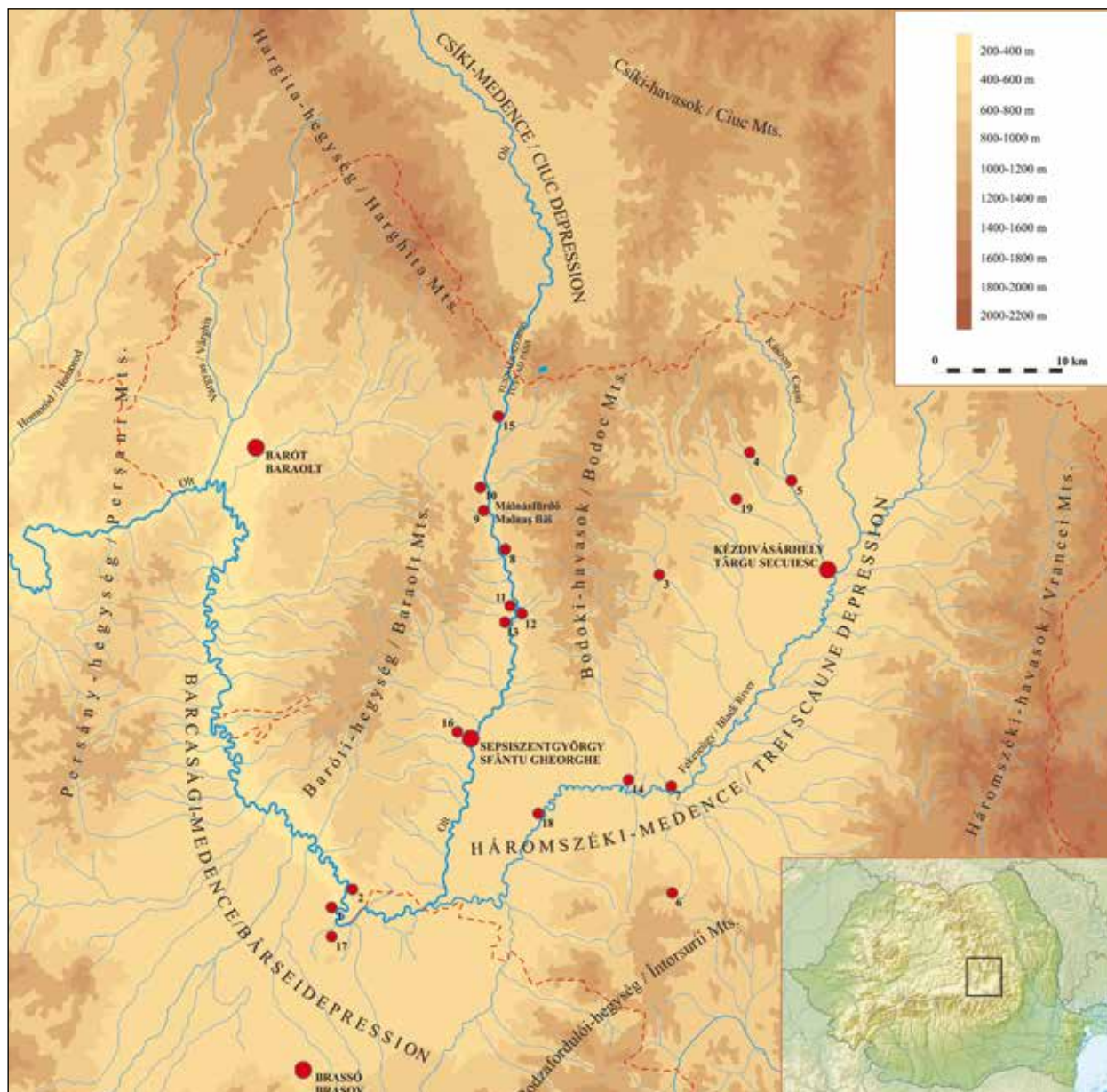
⁷ László Ferenc ásatásairól, kutatási koncepciójáról, munkásságának jelentőségéről lásd pl. LÁSZLÓ 2007a, 14–25, további irodalommal.

⁸ A kérdéstről összefoglalóan lásd: LÁSZLÓ 2006a, 7–9; LÁSZLÓ-SZTÁNCZS 2013; BERECKI-SZTÁNCZS 2011, 56–59; SZTÁNCZS 2015, 257–258. Lásd tanulmányunknak a kronológiára vonatkozó részét is!

⁹ Az újabb erődsi ásatásokról lásd: ZAHARIA 1973; SZÉKELY-BARTÓK 1979; ZAHARIA-SZÉKELY 1988.

¹⁰ László Ferenc után hosszú ideig nem folyt kutatás a füvenyestetői lelőhelyen. Arról tudunk, hogy a Székely Nemzeti Múzeum akkoriban kinevezett, fiatal öre, Székely Zoltán későbbi igazgató, 1939 májusában Málnásfürdő környékén terepszemlét végzett, és annak eredményeiről be is számolt, lásd HERPEI 2004, 56–58. 1975 nyarán Székely Zoltán és László Attila együtt tekintették meg a málnásfürdői őstelepét és határozták el, hogy megpróbálják rendszeres ásatásokkal újraindítani a kutatásokat.

¹¹ SZTÁNCZS 2015, 108–110, 1–2. térkép.

1. kép. Délkelet-Erdély térképe a térségben található fontosabb városokkal és a szövegben szereplő régészeti lelőhelyekkel. 1: Botfalú-Priesterhügel; 2: Erősd-Tyiszk-hegy; 3: Felsőcernáton-Mihács-kert; 4: Kézdivásárhely-Polyvár; 5: Kézdiszentlélek-Köszörükő; 6: Kisborosnyó-Borzvára; 7: Lécfalva-Várhegy; 8: Málnás-Csereoldal; 9: Málnásfürdő-Füvenyestető; 10: Mikó-újfalu-Nyírsorka; 11: Oltszem-Vármege; 12: Oltszem-Leánykavár; 13: Oltszem-Sántha Gyuláné telke; 14: Réty-Telek; 15: Sepsibükcsád-Vápa-vára; 16: Sepsiszentgyörgy-Gémvára; 17: Szászhermány-Kásberg; 18: Szentivánlaborfalva-Alsóláb; 19: Torja-Balázs-telke. A települések mai, hivatalos (román) neve az angol szövegben található

Fig. 1. Map of south-eastern Transylvania with the main cities of the region and the archaeological sites mentioned in the text. 1: Bod-Priesterhügel; 2: Ariușd-Tyiszk-hegy; 3: Cernatul de Sus-Mihács-kert; 4: Petriceni-Polyvár; 5: Sânzieni-Köszörükő; 6: Borosneu Mic-Borzvára; 7: Leț-Várhegy; 8: Malnaș-Csereoldal; 9: Malnaș Băi-Füvenyestető; 10: Micfalău-Nyírsorka; 11: Olteni-Vármege; 12: Olteni-Leánykavár; 13: Olteni-Sántha Gyuláné telke; 14: Reci-Telek; 15: Bixad-Vápa-vára; 16: Sfântu Gheorghe-Gémvára; 17: Hărman-Kásberg; 18: Sântionlunca-Alsóláb; 19: Turia-Balázs-telke

ják.¹² A hegyalji teraszok és a folyóvölgy egyaránt földművelésre alkalmas terepet kínálnak.

A Füvenyestető mintegy 120 méter hosszú, 40 méter széles terasznyúlványát három oldaláról

meredek lejtők szegélyezik: keleti oldalán, 25 méter mélységben az Olt ártere, déli és nyugati részén az Oltba ömlő Somos-patak mélyen bevágódott völgye határolja (2. kép 1–2). Az északi irányban enyhén lejtő, 0,6 ha kiterjedésű platót a rézkori település erődítésrendszerének a belső

¹² KISGYÖRGY-DUKRÉT 2001, 10–24.

2. kép. 1: Légifelvétel az Olt-völgyéről Malnaş Băi környékén, előtérben a füvenyestetői lelőhellyel (F. A. Tencariu felvétele, 2016. augusztus 17.); 2: Légifelvétel a Füvenyestetőről (Czajlik Z. felvétele, 2010. június 27.); 3: Látkép a lelőhelyről északi irányból, a rézkori település három zónájával

Fig. 2. 1: Aerial view of the Olt Valley near Malnaş Băi, with the Füvenyestető site in the foreground (photo by F. A. Tencariu, August 17, 2016); 2: Aerial view of the Füvenyestető site (photo by Z. Czajlik, June 27, 2010); 3: View of the site from the north, with the three main occupation areas of the Copper Age settlement

részét képező árok ma is jól látható, mintegy 8–9 méter szélességű és közel 2 méter mélységű nyoma szeli ketté. A telep északi vége egy keskeny, alig 10 méter szélességű nyereggel csatlakozik a folyóterasz többi részéhez. Ezen a területen ugyancsak kivehető az egykori külső védőárok keskenyebb, manapság mintegy 4–5 méter szélességű vonala. A lelőhely nyugati, Somos-

patak völgye felé eső peremén egy kis területű, mintegy 35×15 méteres külső terasz is megfigyelhető, amelyet 4–5 méter szélességű, déli irányban fokozatosan keskenyedő mélyedés választ el a telep belső részétől. A 2015–2016-ban végzett ásatások igazolták, hogy ezen a kis teraszon ugyancsak településnyomok találhatók. A rézkori településnek tehát három, mesterséges

árkokkal is körülhatárolt része volt – kutatásaink során ezeket a településrészeket A, B és C zónaként jelöltük meg (2. kép 1, 3; 3. kép).

A Füvenyestetőt hosszú időn át, több nemzedéken keresztül lakták, a folyamatos építkezések egymásra halmozódó maradványaiból többretegű, tellszerű település jött létre.¹³ Ez a településtípus ritka az Erősd–Cucuteni–Tripolje-kultúrkörben; mind Erdélyben, mind Moldvában csak néhány esetben figyelhető meg (pl. Erősd-Tyiszka hegy, Botfalva-Paphegy/Priesterhügel, illetve Cucuteni-Cețățuia, Poduri-Dealul Ghindaru, Bodești-Frumușica). A települések nagy része egyrétegű, ezeket rövidebb ideig lakták, majd a környéken újabb, letelepedésre, gazdálkodásra alkalmas helyet kerestek. A Málnásfürdő-Füvenyestetőt övező kb. 15 km sugarú körben a 20. sz. eleje óta hat másik, erődszerű jellegű települést is sikerült beazonosítani: Sepsibükszád-Vápa-vára, Mikóújfalva-Nyírsorka, Málnás-Csereoldal/Cserhágó, Oltzsem-Vármege, Oltzsem-Leánykavár, Oltzsem-Sántha Gyuláné telke.¹⁴ Ezeket – az elméleti régészet fogalmaival élve – úgy is felfoghatnánk, mint a málnásfürdő-füvenyestetői központi hely szatellit-településeit, de egy ilyen lehetséges modell igazolása további kutatásokat és bizonyító adatokat igényel.

A feltárásokról. Kutatási terv, módszer

Az 1976-ban megkezdett kutatásainknak eleve korlátokat szabtak azok a körülmények, amelyek között az ásatásokra sor kerülhetett.¹⁵ A munkás-

kéz hiánya és egy-egy szezon kb. négy hétre szorított időtartama – amivel kezdettől fogva számolni kellett – arra késztetett, hogy mindenképp előtérbe kerüljön, hogy egyrészt sikerüljön összképet kapnunk a településről és szerkezetéről, rétegtani viszonyairól, másrészt a feltárandó felületeken előkerülő építmények és egyéb objektumok teljes kibontásával részleteikben is megismerhessük a régészeti emlékeket (a hallgatók pedig menet közben megismerkedjenek a településfeltárás módszereivel). Korábbi tapasztalataink, különösen az 1960–1965 közötti cucuteni-i ásatásokon való részvétel alapján azt is tudtuk, hogy a vastagon tapasztott padlójú, ágfonatos-agyagtapasztásos falú házak – amilyenekre a málnásfürdői településen is számíthatunk – olykor tekintélyes terjedelmű, kiégett maradványainak figyelmes feltárása nem könnyű, és egyben időigényes feladat is.¹⁶ Az ásatás megtervezésénél, a feltárandó felületek kijelölésénél ezt is figyelembe kellett venni.

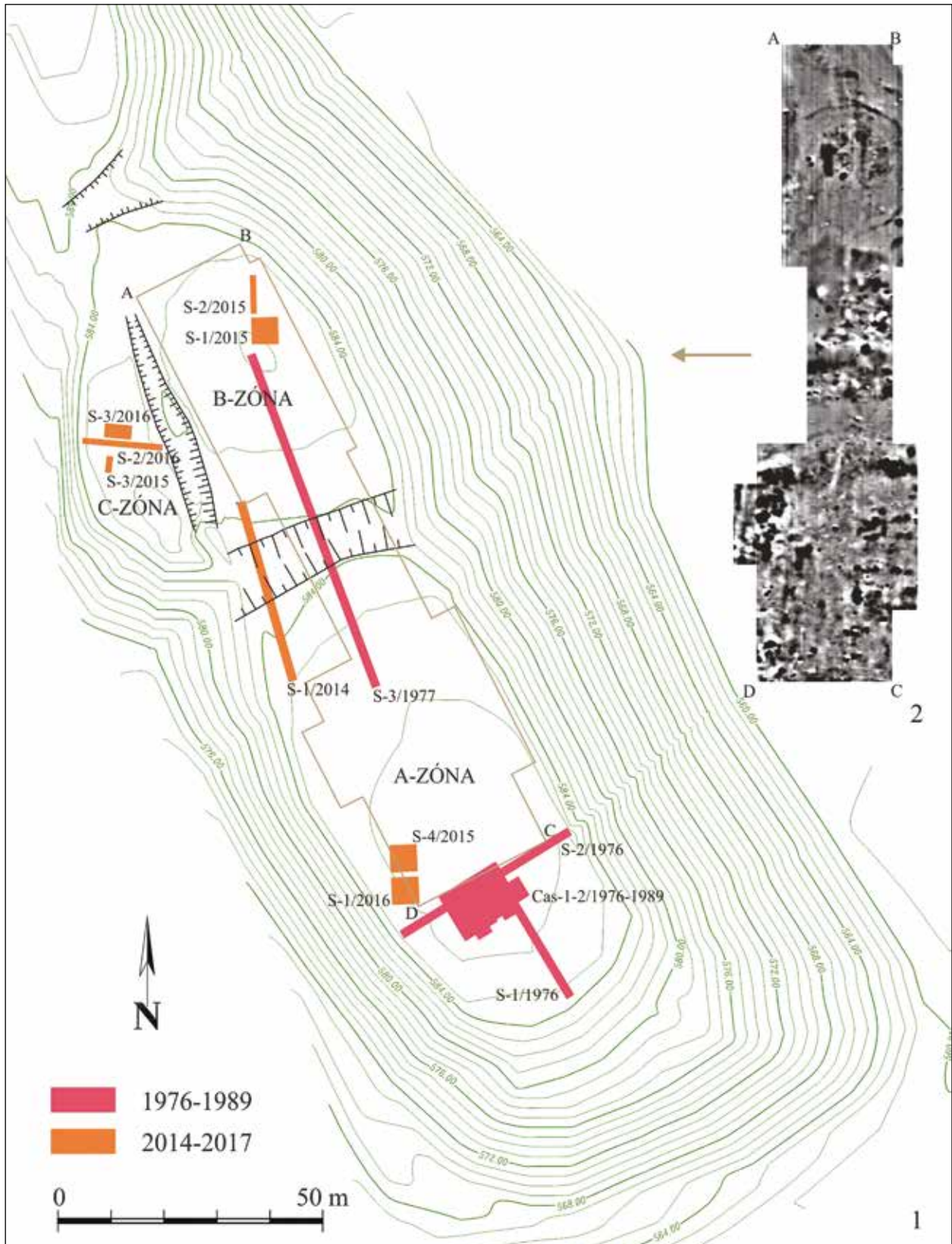
Mivel a lelőhely tervezett hosszanti átmetszésére első lépésként nem volt lehetőségünk, az ásatást a település déli felében, a Füvenyestetőnek az Olt és a Somos-patak fölé magasodó térségében indítottuk (lásd 3. kép, A-zóna). Az S-1 jelzésű, DDK-ÉÉNY tájolású, 27 m hosszúságú, 1,5 m szélességű szelvényt a település hossz tengelyében jelöltük ki, az erre merőleges S-2 jelzésű, KÉK-NyDNY tájolású, 37,06 m hosszúságú, ugyancsak 1,5 m szélességű szelvény pedig teljes szélességében metszi a település A-zónáját (3. kép). A két szelvény találkozásának környékén előkerülő, különböző települési szintekhez tartozó objektumok, különösen házmaradványok teljes feltárása során 1976 és 1989 között egy fokozatosan bővülő, kb. 120 m² nagyságú összefüggő (Cas. 1–2 jelzésű) terület feltárására került sor. Az ásatások alapján, a településnek ebben a részében, a késő neolitikus-kora rézkori Erősd-csoport egymást követő négy települési szintjét (alulról felfelé: I, II, IIIa, IIIb), valamint a késő rézkori Coțofeni-kultúra és a bronzkori Wietenberg-kultúra szórványos települési nyomait sikerült meghatározni. Itt kerültek elő az L1 és L2-vel jelölt, a IIIb és a II. települési szinthez tartozó, különböző építési technikákkal megépült lakóházak, valamint a IIIa szinthez tartozó szabad tűzhelyek maradványai. 1977-ben egy, a település hossz tengelyében fekvő 68,80 m hosszú, DDK-ÉÉNY tájolású, 1,5 m széles kutatóárok

¹³ A tell, mint a huzamos egy helyben lakás nyomán, az egymásra rakódó-rétegződő településmaradványokból kialakuló, a tájból látványosan kiemelkedő mesterséges domb, a síkságokon feltűnő településforma. A román szakirodalomban egyesek, mindenekelőtt Dan Monah, igyekeztek ezt az elnevezést a Cucuteni–Tripolje-kultúra magaslati, folyóteraszokon elhelyezkedő, többretegű településeire is alkalmazni (*tell pe terasă*, azaz „teraszon fekvő tell”); lásd pl. MONAH et al. 2003, ahol a Moldva szubkárpati övezetében található Poduri-Dealul Ghindaru települést Trójához hasonlítják. Az ókori világ nevezetes régészeti lelőhelyeivel való párhuzamba állítás ötlete nem új, a 19. sz. végén felfedezett sipenici települést (Schipenitz, Șipeniț, ma: Șipenicy, Ukrajna) pl. a bukovinai Trójaként, a galíciai Bilcze Zlotét pedig (ahol a Werteba-barlang beomlott mennyezete számos áldozatot és régészeti emlékeket temetett maga alá) a Dnyeszter menti Pompejiként emlegették, lásd LÁSZLÓ 2007a, 6–7, további irodalommal.

¹⁴ LÁSZLÓ 1911, 176–178; SZTÁNC SUJ 2015, 55, 56, 77, 78, 81, 85–87, részletes irodalommal.

¹⁵ Az 1976–1989 közötti kutatásokat a Iași-i egyetem történelem karának nyári szakmai gyakorlata keretében folytattuk, egyetemi hallgatókkal. Szállásunk-kosztunk a 3 km-re fekvő Málnás falu iskolájának internátusában volt; az utat gyalogosan kellett megtenni. Ez tovább nehezítette a munkára szánható idő kihasználását.

¹⁶ LÁSZLÓ 2004. Lásd továbbá a moldvai, nagyobb települések kutatásáról szóló beszámolókat: PETRESCU-DÎMBOVIȚA-VĂLEANU 2004, 45–46, 99–122 (Cucuteni); DUMITRESCU et al. 1954, 18–201 (Hăbășești); PETRESCU-DÎMBOVIȚA-FLORESCU-FLORESCU 1999, 186–198 (Trușești).

3. kép. Málnásfürdő-Füvenyestető. 1: A lelőhely és az ásatások helyszínrajza; 2: A település geofizikai felmérése (A. Popa, 2014. július)

Fig. 3. Malnaş Băi-Füvenyestető. 1: Plan of the site and the excavations; 2: The geophysical survey of the settlement (A. Popa, July 2014)

sikerült átvágni a lelőhely A és B zónájaként jelölt „belső” és „külső” része között fekvő területet, és feltárni a település belső erődítését képező védőárok és a hozzá csatlakozó töltés (sánc) egy szakaszát (4. kép 1). Arra is fény derült, hogy a településnyomok az erődítésen kívüli területre is kiterjednek.

A 2014-ben újrakezdett ásátásokra a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a marosvásárhelyi Maros Megyei Múzeum együttműködésében került sor, a feltárást Sztáncsuj Sándor József és Berecki Sándor irányították.¹⁷ Az ásátásokon hosszabb-rövidebb ideig László Attila is részt vett. Az ásátások előtt vagy azokkal egy időben interdiszciplináris kutatásokra is sor került: 2010-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézete által kezdeményezett program keretében Czajlik Zoltán légi régészeti kutatást végzett a Füvenyestető környékén (2. kép 2),¹⁸ 2014-ben pedig Alexandru Popa (Keleti-Kárpátok Múzeuma, Sepsiszentgyörgy) elvégezte a lelőhely java részét lefedő geomágneses felderítést (3. kép 2).¹⁹ Az újabb ásátásoknak már ezen vizsgálatok eredményeinek a figyelembevételével fogtunk hozzá. A 2016. évi kutatások idején Felix-Adrian Tencariu és Andrei Asăndulesei (Alexandru Ioan Cuza Egyetem, Iași) a lelőhelyről és az ásátásokról drónfelvételek is készítettek (2. kép 1; 7. kép 1).

A 2014-es ásátások idején a fentebb leírt, az erődítést is magába foglaló településrésznek az ismételt átmetszésére került sor (S 1/2014, 35×1,5 m), ami igazolta a védelmi rendszerrel kapcsolatos, közel négy évtizeddel korábbi megfigyeléseket (4. kép 2–3). A következő években a kutatásokat a település mindhárom zónájára kiterjesztettük. A település belső felében (A-zóna) nyitott S-4/2015 (5×5 m) és S-1/2016 (5×5 m) szelvények területén, amelyek feltárása még napjainkig nem zárult le, a felső (IIIa, IIIb) település-szintekhez tartozó lakóháznak (2015/2. ház) a részletét sikerült napvilágra hozni (7. kép 1–3). A telepnek a belső erődítésen kívül eső, B-zónájában a geomágneses felmérés eredmé-

nyeképpen egy koncentrikus körárcokból álló struktúra rajzolódott ki. Az ezen a területen nyitott szelvényekben (S-1/2015, 5×5 m; S-2/2015, 7×1 m) feltártuk a körárcok és az általuk határolt, belső, cölöpvázazás építmény egy-egy részletét (7. kép 4–5). 2015–2016-ban megtörtént a C-zóna szondázása is (S-3/2015, 3×1 m; S-2/2016, 15×1 m; S-3/2016, 2,5×1 m). Mindkét külső településrész esetében beigazolódtott, hogy a feltárt erődítés- és településnyomok az Erősd-csoport idejében keletkeztek.²⁰ A C-zóna egyik szelvényében egy, a kora bronzkori Schneckenberg-kultúra leleteit rejtő gödröt is feltártunk.

Stratigráfia

A település A-zónájában tett megfigyelések alapján az Erősd-csoport négy művelődési rétegét, valójában települési (építési) szintjét sikerült meghatározni (alulról felfelé: I, II, IIIa, IIIb, lásd 6. kép/3: az L2 lakóház É-i fala mentén készült metszet). Minden réteg a településhasználattól adódó maradványok felhalmozódásából keletkezett, amelyeket egy-egy újabb építkezés előtt el kellett egyengetni. Ezen túlmenően, a települési szinteket felhordott, gondosan elterített agyagos réteg választja el egymástól, ami a metszeten jól megfigyelhető. A feltárt felületben nem találtunk az I. (legalsó) és IIIa települési szinthez tartozó lakóházakat, ezeket a szinteket itt mindekenélőtt szabadtéri (lakóházakon kívüli) tűzhe-lyek jelzik, közöttük igen bonyolult szerkezetű építményeket is találunk. A II. és IIIb szintet egy-egy, egymás fölé emelt, ám a IIIa szinttel elválasztott, más-más technikával megépített, „sorsában” is minden jel szerint különböző felszíni lakóház határozza meg, amelyeket igyekeztünk aprólékos gonddal feltárni és értelmezni, s amelyeket a későbbiekben részletesebben is ismertettünk (5–6. kép). Ugyancsak a legfelső település-szinthez tartozhat a 2015–2017-es ásátások során feltárt 2015/2. lakóház is.

A település erődítése bizonyára a megtelepedés kezdeti időszakában készült, de erre nincsenek egyértelmű stratigráfiai bizonyítékaink, mivel a település középső részének a védőárok és -töltés metszetét is magába foglaló szakaszát még nem sikerült összekötnünk az A-zóna rétegtani metszetével. Ugyanez a bizonytalanság elmondható a B-zónában nemrég felfedezett körárok-struktúra és az A-zónából már korábban megismert telepjelenségek viszonyáról is.

¹⁷ A 2014–2017 között végzett régészeti kutatásokon a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem és a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem régészet szakos diákjai vettek részt. Az ásátások lebonyolításában nyújtott segítségükért külön köszönet illeti Berecki Sándor, Diana-Maria Vornicu, Boér Ilka, Fejér Eszter, Kolonits László, Mali Péter, Lokodi Alpár Imre, Nyerges Éva Ágnes, Puskás József és Szász Hajnal kollégáinkat.

¹⁸ CZAJLIK et al. 2011, 8–9; CZAJLIK-BERECZKI-SOÓS 2012, 6–12, 22–23.

¹⁹ A geomágneses felmérés ismertetése, ami kizárólag technikai jellegű (műszerek, módszer, megbízhatóság leírása): POPA-BUZEÁ-BRIEWIG 2015, 106–107.

²⁰ A 2014–2017 közötti ásátások előzetes eredményeiről lásd BERECKI-SZTÁNC SUJ 2015; BERECKI-LÁSZLÓ-SZTÁNC SUJ 2016.

Az Erősd-csoport korabeli település meghatározó maradványai mellett a Füvenyestetőn előkerültek a Coțofeni-, Schneckenberg- és Wietenberg-kultúrák szórványos nyomai, illetve néhány elszigetelt objektuma is, ám az eddig feltárt területen mindeddig nem sikerült elkülöníteni önálló, ezekhez a periódusokhoz tartozó települési szinteket (rétegeket).²¹

Erődítés

A málnásfürdői település erődítésével – az Erősd-Cucuteni-Tripolje-kultúrkör telepei védelmi rendszereinek kérdéskörébe ágyazva – külön tanulmányban foglalkoztunk.²² Mint láttuk, a Füvenyestetőt három oldalról meredek lejtők szegélyezik, amelyek természetes akadályt képeznek és védelmet biztosítanak az ott lakók számára. A település csak ÉÉNy-i irányból közelíthető meg, ahol a hegynyúlvány keskeny „nyakkal” csatlakozik az Olt szomszédos, kiszélesedő teraszához. A telep védelmét csak ezen a szakaszon kellett mesterséges erődítéssel is biztosítani. A terepformák alapján László Ferenc már a múlt század elején arra következtetett, hogy a település e részén egy külső meg egy belső védőárok található, melyeknek mintegy 2 méterre bemélyedő és 30–35 m széles nyoma mindmáig szabad szemmel is észrevehető.²³ A későbbi ásások, mind a Füvenyestető hossz tengelyében, a település A- és B-zónája közötti térségben kijelölt S-3/1977 szelvény feltárása, mind az ezzel párhuzamosan, a település Ny-i szélén kijelölt S-1/2014 ásatása megerősítette ezt a megfigyelést.²⁴ Az 1977. évi ásatás során, a feltételezett belső árok helyén, egy komplex erődítés maradványai kerültek elő, melynek központi és legfontosabb eleme a *védőárok* volt, melyhez a település belseje felőli oldalán *védőtöltés*, külső oldalán *ellen-sáncolás* („contra-vallum”) csatlakozott (4. kép 1). Egy, az S-3/1977. szelvényben, annak ÉNy-i vége felé eső részében megfigyelt cölöpüregből arra is lehetett következtetni, hogy az itt leírt erődítést egy *előretolt paliszád* vagy cölöpökre rögzített ágfonatos kerítés is kiegészíthette. A szelvény feltárása arra is rávilágított, hogy a tulaj-

donképpeni erődítés megépítése előtt különböző *előmunkálatokra* került sor, melyek során a leendő védőárok felé mindkét irányból lejtő terepet igyekeztek teraszosítani, ami jól leolvasható a szelvény metszeteiről. A teraszosítás nyomait az S-1/2014 ásatása során is megfigyeltük (4. kép 2–4).

Fontos azt is leszögeznünk, hogy az erődítés feltárása során észlelt rétegtani adatokat nem sikerült összekapcsolni a település „magjának” (A-zóna) feltárása során nyert, az I, II, IIIa, IIIb települési szintek meglétére vonatkozó megfigyelésekkel. Ilyen értelemben az erődítés területe rétegtanilag elszigetelt, és csak feltételezhető, hogy az említett védelmi rendszer kiépítésére még a megtelepedés kezdeti szakaszában kerülhetett sor.

Védőárok

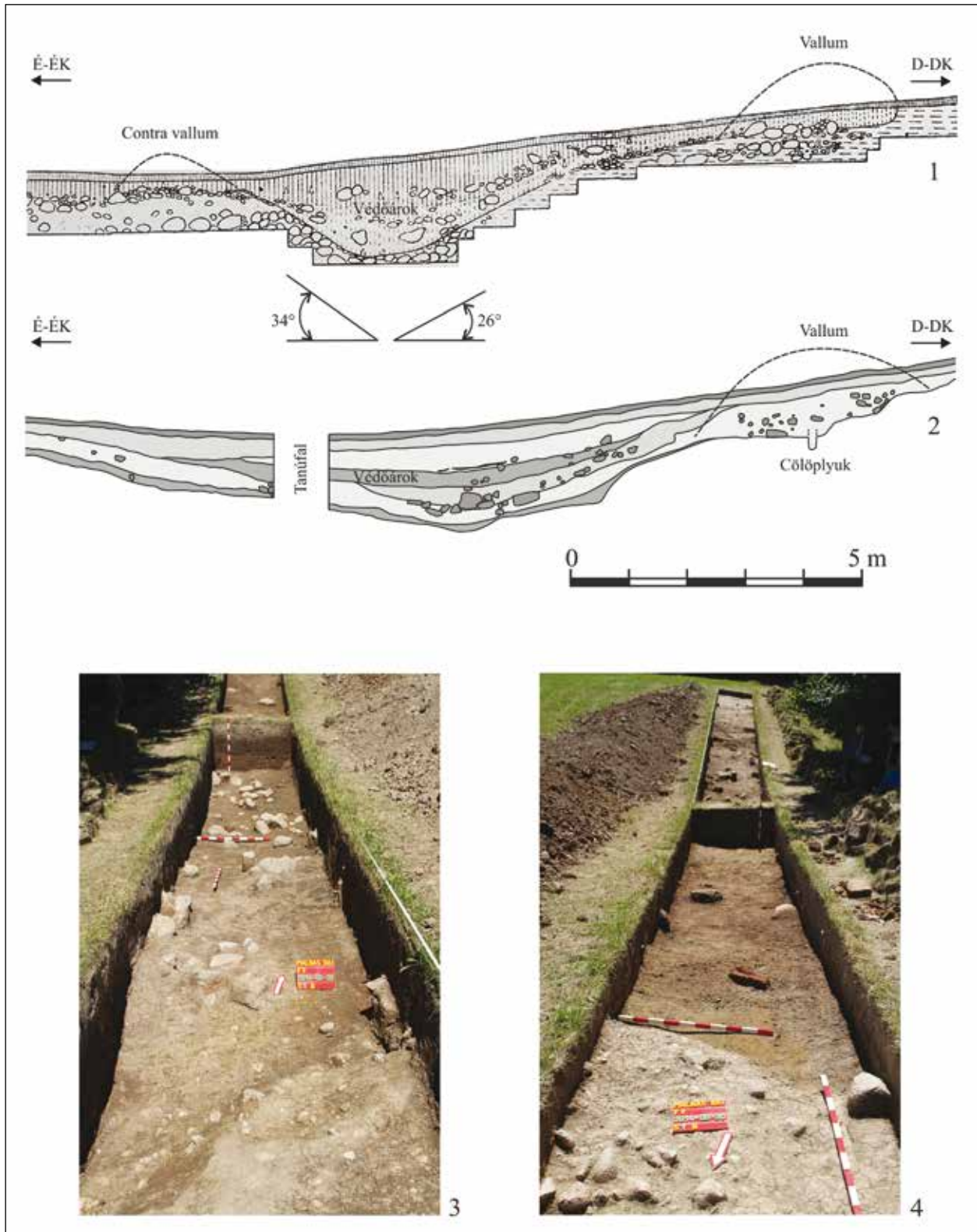
A védőárkot az Olt-terasz hordalékos, köves-homokos lerakódásába ásták, ennek áttörése nem kis nehézségbe ütközött, ez is magyarázza az árok viszonylag sekély mélységét. Az S-3/1977 metszete szerint a védőároknak a település belső része felőli fala viszonylag enyhe, kb. 26°-os szögben ereszkedik, míg külső fala jóval meredekebb, kb. 34°-os szögben emelkedik (4. kép 1). Az árok alja ma enyhén ívelt, eredetileg bizonyára V alakú lehetett. Az ároknak a metszetben megfigyelhető nyílása (kb. az S-3/1977 21–27. métere között) mintegy 6 m. Ez eredetileg kisebb lehetett, az árok kiszélesedése az utólagos erózió eredménye. Az árok maximális mélysége a mai földfelszínhez képest 1,6 m, a beásás szintjéhez (az egykori felszínhez) viszonyítva pedig kb. 1,4 m. A védőárok falai ki voltak kövezve, ezt javarészt a természetes kőzet elegyengetésével érték el, tulajdonképpeni (mesterséges) „lekövezés”, kőborítás csak a védőároknak a település belső része felé eső falán és a szomszédos keskeny „terasz” alján figyelhető meg. Ezek a kövek idővel a védőárokba csuszamlottak, és hozzájárultak annak betöltődéséhez. A 2014. évi megfigyelések szerint a védőároknak a település felőli fala bizonyult meredekebbnek és a külső lankásabbnak. Nyílását itt 8–9 méterre, mélységét a mai földfelszíntől számított 2,1 m-re becsültük (4. kép 2–4). A valamelyest eltérő adatok az erődítés szerkezetének középső és szélső részei közötti bizonyos különbözőségekre és/vagy az erózió különböző mértékére, megnyilvánulására utalhatnak.

²¹ Úgy tűnik, hogy a N. Chidioșan szerinti Wietenberg III, illetve a N. Boroffka szerinti Wietenberg C periódusban az egykori erősi őstelep bronzkori kultuszhelyként szolgált. Lásd LÁSZLÓ 2011.

²² LÁSZLÓ 1993a; LÁSZLÓ 1993b.

²³ CSUTAK–LÁSZLÓ 1910, 18–19, 44–45; LÁSZLÓ 1911, 177.

²⁴ Lásd LÁSZLÓ 1993b, 43–46, Fig. 6–9; BERECKI–SZTÁNCUJ 2015, 105–106, 414, Fig. 1–2.

4. kép. Málnásfürdő-Füvenyestető. 1: Az S-3/1977. szelvény keleti metszete az erődítés körvonalával (LÁSZLÓ 1993 nyomán); 2: Az S-1/2014. szelvény keleti metszete az erődítés körvonalával; 3-4: Az S-1/2014 látképe déli (3) és északi (4) irányból, az erődítés maradványaival

Fig. 4. Malnaš Băi-Füvenyestető. 1: The eastern section of Trench S-3/1977 with the contours of the fortification system (after LÁSZLÓ 1993); 2: The eastern section of Trench S-1/2014 with the contours of the fortification system; 3-4: View of Trench S-1/2014 from the south (3) and north (4) with the remains of the fortification system

Vallum

Az árok betöltődése fokozatosan ment végbe. Az S-3/1977 töltélföldjében, a már említett kőburkolatból származó kisebb kövek mellett nagyobb méretű köveket is találunk, amelyek fokozatosan omolhattak be, javarészt az árok DDK-i oldala felől. Ezek abból a kő-agglomerációból származnak, ami a védőárok DDK-i oldala mellett figyelhető meg, s ami egy, az idők során ellaposodott kötöltés (vagy kőmaggal megépített földtöltés) maradványaként határozható meg. Ezt a töltést (sánc, vallum) a természetes kőzetnek a javarészt a védőárok megásása során kitermelt kővel, kavicsal való megemlése, magasztása révén hozták létre. A védőtöltés (vagy legalábbis annak belső magva) alapszélessége 4–5 m lehetett, a település belseje felé eső szélét az S-3/1977 15,8 m-nél beásott „lépcső” jelezheti, ami a töltés stabilitását biztosíthatta. Minden jel szerint, az erődítés használatának idején, az árok és a töltés között (kb. 20–21 m) egy keskeny, 1 méternyi szélességű, egyenes (vízszintes) felszínű sávot is „karban tartottak” (*berma*), aminek az volt a rendeltetése, hogy megakadályozza a töltés anyagának a védőárokba csuszamlását.

A kövekből, kavicsos-agyagos földből emelt védőtöltés maradványait a 2014. évi ásatások alkalmával is megfigyeltük (4. kép 2–3), alapszélességét 3,5–4 m-re becsültük. A töltés alatt megfigyelt cölöpvázról arra lehetett következtetni, hogy az itt álló cölöp vagy a töltés szerkezetének részét képezte, vagy egy korábban épült palánkhhoz tartozhatott.

Contra vallum

Az 1977. évi ásatási megfigyelésekből arra lehet következtetni, hogy a természetes kőzetet az árok ásása során kitermelt kövek hozzáadásával a védőárok külső peremén is megmagasították (lásd az S-3/1977 metszetének 27–30 m közötti szakaszát), létrehozva egy ún. ellen-sáncolást (*contra vallum*), mint az erődítés kiegészítő elemét. Ezekből a megfigyelésekből azonban még nem vonhatók le végleges következtetések, annál is inkább, hogy a 2014. évi ásatás alkalmával ennek a külső sáncnak a maradványait nem sikerült megfigyelni.

Végző soron, az erődítés szerkezetére vonatkozóan a rendelkezésre álló biztos adatok alapján megállapíthatjuk, hogy figyelembe véve a terep lejtését, a védőárok mélységét és a töltés feltételezhető magasságát, a két utóbbi között legalább 3 méternyi szintkülönbség létezett, ami jelentős akadállyal számíthatott és az erődítés hatékonyságát bizonyítja.

Körárok

Ettől a nagy méretű, és nyilvánvalóan védelmi funkcióval rendelkező erődítéstől mind formáját, mind rendeltetését tekintve eltérő struktúra bontakozott ki a település külső, B-zónájában. Mint az ásatások menetének bemutatásakor említettük, 2014-ben sikerült elkészíteni egy, a település java részét lefedő geofizikai felmérést, aminek eredményeképpen a Füvényes-tető B-zónájában, a tulajdonképpeni településen kívül, egy koncentrikus körárkokból álló struktúra rajzolódott ki (3. kép 2). A két párhuzamos, kör alakú árokból kialakított struktúra a B-zónában található kis platót veszi körül, ami az ásatásokkal is bizonyított belső erődítés és a feltételezett külső védőárok között terül el. A keskeny, nem minden szakaszon észlelt, kettős árokrendszer egy meglehetősen kicsi, mindössze 25–28 m átmérőjű területet foglal körbe, amelynek közepén, a geomágneses anomáliák alapján, egy nagyobb méretű ház nyomait sejtettük. A következő évben sort kerítettünk a geofizikai felmérés nyomán kirajzolódó létesítmények ásatásokkal való ellenőrzésére is, amelyek megerősítették azok létezését, és igazolták, hogy az Erősd-csoport idejében keletkeztek. A 2015-ben megnyitott két szelvényben sikerült feltárunk egyrészt a két körárok egy-egy rövid szakaszát, másrészt egy cölöpváz, felszíni építmény maradványait (7. kép 4).

A belső, keskenyebb, ívelt fenekű (U alakú) árok szélessége a feltárt területen mindössze 60 cm, mélysége 70–75 cm volt (7. kép 5). Tőle mindössze 4,5 m távolságra, a település északi szélének peremén húzódott a külső, valamivel szélesebb, 1–1,2 m átmérőjű, 60 cm mélységű, V alakú árok. Az árkok betöltéséből kiégett paticsdarabok, edénytöredékek és egy őrlőkö került elő. A két árok közötti, egyenes felületű területen két, 25–30 cm átmérőjű, 35–40 cm mélységre beásott cölöplyukat sikerült megfigyelni, amelyek arra utalnak, hogy az árkok között egy kerítés/paliszád is állhatott. Noha a kettős árokrendszer eredeti állapotában valamivel mélyebb lehetett, még a köztük elhelyezkedő kerítéssel együtt sem tölthettek be komolyabb védelmi funkciót.

Az árokrendszer belsejében egyetlen településréteget figyeltünk meg, amelyben egy elpusztult, cölöpváz épület meglehetősen gyér paticstörmelékből és a beásott cölöpök őstálajba mélyedő üregeiből álló nyomai láttak napvilágot. A feltárt maradványok alapján egyértelmű, hogy a település déli zónájában feltárt épületektől eltérően ezt az építményt viszonylag rövid ideig használták, és pusztulása után nem újjították

meg.²⁵ Sajnos az épület teljes feltárására mostanáig nem kerülhetett sor, így egyelőre annak pontos méretét és rendeltetését sem tudjuk meghatározni. Mindenesetre, mint alább látni fogjuk, a feltárt területen koncentráló, kiemelkedő mennyiségű obszidián leletek alapján feltételezzük, hogy ebben a szokatlan formájú, zárt térben az egykori lakók számára kiemelkedő gazdasági (és talán szimbolikus) jelentőségű cselekmények is zajlottak.

A kutatások e szakaszában korai volna meszesemenő következtetéseket levonni, de annyit érdemes megjegyezni, hogy a körárkok (*Grabenanlagen*, *Kreisgrabenanlagen*, *Rondelle*, *circular enclosure*) a közép-európai vonaldíszes kerámiák és különösen utódaik jellegzetes építményei. A változó méretű, esetenként paliszádokkal, sáncokkal kísért, egy vagy több körárból álló struktúrákat szimmetrikusan elhelyezett, tudatosan, általában a fő égtájak szerint tájolt kapuk (földhidak) szakítják meg. A körárkok a települések lakott részeitől elkülönülnek, az általuk körülhatárolt területen többnyire nem kerültek elő huzamos ott-tartózkodásra utaló nyomok. Rendeltetésükről nem alakult ki egyöntetű vélemény, de az aligha vitatható, hogy társadalmi és rituális funkciójuk lehetett, mint gyülekező- és szertartás-helyek, de szolgálhattak naptári megfigyelésekre is. A Kárpát-medencében különösen a Dunántúlon (lengyeli kultúra) és Kelet-Magyarországon (Tisza-Herpály-Csőszhalom műveltség és középső rézkor, pl. Füzesabony-Pusztaszikszó, Szarvas) figyeltek meg hasonló létesítményeket.²⁶

A Málnásfürdő-Füvenyestetőn azonosított körárok jelentősége abban áll, hogy az Erősd-csoport területén mindeddig nem figyeltek meg és nem tártak fel hasonló, az épített környezet ilyenszerű tagolására utaló régészeti emlékeket, amelyek, akárcsak a festett kerámiás közösségek cölöpszerkezetes házai, a közép-európai, vonaldíszes kerámiára visszavezethető kulturális hagyományokkal hozhatók kapcsolatba.²⁷ A kör-

árok szerkezetének részletesebb feltárása még a jövő feladata, így további következtetések levonására itt és most nem vállalkozhatunk.

Azt azonban még megjegyezhetjük, hogy az utóbbi évek során végzett geofizikai felmérések eredményeképpen a Cucuteni-kultúra területén is körvonalazódni látszik egy, a málnásfürdőihez hasonló szerkezetű település. A Moldva északkeleti részén, a Prut-folyó vízgyűjtő területén fekvő Războieni-DealulMare/DealulBoghiu nevű lelőhelyen folytatott magnetométeres, geofizikai vizsgálat alapján a település belső, sűrűn lakott zónáján (és az azt lezáró, kettős védőárkon) kívül három keskeny, koncentrikus árból álló struktúra rajzolódott ki.²⁸ Málnásfürdőtől eltérően ez az árokrendszer egy meglehetősen nagy méretű és a jelek szerint több házzal beépített területet zár körbe. A războieni-i árkok mérete alapján azonban – akárcsak az Olt-menti telep esetében – feltételezhető, hogy ez az építmény inkább szimbolikus és nem valós, védelmi jellegű funkcióval rendelkezett.

Építkezés. Házak, tűzhelyek

Az Erősd-Cucuteni-kultúra első lakóházait László Ferenc tárta fel Erősdön a múlt század első évtizedeiben, a padlószintek és a házak falait, tetőszerkezetét tartó cölöpök üregeinek gondos megfigyelésével.²⁹ 1909–1910. évi cucuteni-ásatásai során – a kultúrrétegek és azok leletanyagának kronológiai célú szétválasztásán túl – Hubert Schmidt mondhatni semmi figyelmet nem szentelt a rétegek belső tagolásának, az épület- és egyéb településmaradványok tanulmányozásának.³⁰ A moldvai Cucuteni-kultúra első lakóházait a második világháborút követő évtizedek nagy telepátásai során tárták fel, kama- toztatva a Tripolje-kultúra kutatása révén a volt

(MAKKAY 2001, 8, németül). És tegyük hozzá, nemcsak légi felvételeket, hanem egyéb, roncsolásmentes, geofizikai felméréseket sem. Ez a helyzet változóban van, Moldvában és Ukrajnában is újabb körárok-rendszerek felfedezésére lehet számítani. Lásd VIDEYKO 1995, 64.

²⁸ ASÁNDULESEI 2017, 13–15, Fig. 13, 14.

²⁹ LÁSZLÓ F. 1914, 291–381.

³⁰ Településmonográfiájában, két ásatási évad eredményeképpen, Hubert Schmidt mindössze egy tűzhelyet mutat be a Cucuteni A rétegből, amit, akárcsak a Cetățuia-i település erősítését, munkatársa, Gerhard Bersu tárt fel. Lásd SCHMIDT 1932, 6–8 és Taf. 1/3. Schmidt úgy gondolta, hogy a házmaradványok annyira romosak, hogy nem érdemes feltárásukkal foglalkozni. Ezzel szemben, az 1961–1966 között M. Petrescu-Dîmbovița vezetésével újraindított ásatások során 53 (!), különböző települési szinthez tartozó házmaradványait sikerült feltárni. Lásd PETRESCU-DÎMBOVIȚA-VĂLEANU 2004, 45–46, 99–122.

²⁵ Az ásatási eredmények rövid bemutatása: BERECKI-LÁSZLÓ-SZTÁNCSUJ 2016. Megjegyzendő, hogy az S-3/1977 északi vége is metszi a B-zóna egy részét; ennek, és az S-1-2/2015 dokumentációjának a részletes összevetésére még nem került sor.

²⁶ Lásd összefoglalóan MAKKAY 2001 és újabban RACZY-ANDERS 2012; P. BARNÁ 2017, további irodalommal.

²⁷ A körárok felfedezése, mondhatni, várható volt. Már említett tanulmányában Makkay János különös jelenségnek tartotta, hogy „a Lengyel- és Csőszhalom kultúra keleti rokonánál, azaz a Tripolje-Cucuteni-Erősd-kultúrában eddig még nem fedeztek fel hasonló létesítményeket. Ez a hiány bizonyára csak látszólagos, és azzal állhat összefüggésben, hogy ezekben a keleti régiókban az utóbbi évekig gyakorlatilag nem végeztek célirányos légi felvételeket”

Szovjetunióban nyert ásatási tapasztalatokat is (Cucuteni, Hăbășești, Trușești stb.).³¹

A kutatások során kialakult kép szerint a „szabványos”, téglalap alakú, 40–100 m² felületű Cucuteni-házak fő jellemzője (és egyetlen, jobban megőrződött és régészetileg tanulmányozható része) a hasított fatörzsekre tapasztott vastag agyagpadló (*ploșcadki, platformă*); a falak ágfontos vázra tapasztott agyagból készültek.³² Az épületek általában a tűz áldozatai lettek, pusztulásuk nyomán egy halom szétterülő, kiégett tapasztás maradt a helyükön, amelyben nem mindig sikerül szétválasztani a padló- és faltapasztásokat sem.³³ Hosszas viták folytak, s ma sincs egyöntetű vélemény arról, hogy a fahasábokra tapasztott padlókat még maga a ház megépítése előtt szándékosan égették-e ki, vagy kiégésük a házat is elpusztító tűz hatására következett-e be? A Cucuteni–Tripolje-kultúra településeinek feltárásakor cölöphelyeket csak néhány kivételes esetben sikerült megfigyelni, így további problémákat jelent a házak pontosabb méreteinek, besztásának, a falak és a tetőzet szerkezetének, a tartócölöpök rögzítési módjának megállapítása.

A málnásfürdői ásatások során számos fontos megfigyelést tehattünk mind a szorosabb értelemben vett építési technikákkal kapcsolatban, mind a tervezésre, a munkafolyamatok megszervezésére és kivitelezésére vonatkozóan. Mindezek hozzájárultak az Erősd–Cucuteni–Tripolje-kultúrkör házainak építésével kapcsolatos régóta vitatott kérdések megválaszolásához. A házépítéssel (és a vele járó rituális aktusokkal) több tanulmányban részletesen foglalkoztunk,³⁴ az alábbiakban, az ásatás tanulságai alapján, a kérdés néhány fontosabb aspektusát igyekszünk kiemelni.

A település DNy-i részében, az évek során fokozatosan kb. 120 m² összefüggő felületre bőví-

tett, Cas 1-2 jelzésű szelvényben nem kerültek elő az I. települési szinthez tartozó *in situ* házmaradványok vagy más építmények.³⁵ A II. és a IIIb települési szintben egy-egy, különböző építési technikákkal készült lakóházat tártunk fel (L2 és L1), amelyeket a gondosan megépített szabad tűzhelyekkel jelzett IIIa települési szint választ el egymástól. Ezeknek a más alkalommal már részletesen ismertetett tűzhelyeknek (5. kép 5–6)³⁶ a leírásától most eltekintünk, és csak a két lakóház tárgyalására szorítkozunk.

1. Ház (L1)

A legfelső (IIIb) szinthez tartozó L1 lakóházat (5. kép 1–4) a moldvai és ukrain Cucuteni–Tripolje-kultúrák házaihoz hasonlóan építették: vastag agyagpadlóját fahasábokra tapasztották és nem voltak megfigyelhetők a ház szerkezetéhez tartozó cölöplyukak. Az építkezés menetét a következőképpen rekonstruálhatjuk. Miután a IIIa települési szintben megfigyelt tűzhelyek valamilyen okból szerepüket veszítették, a helyet hulladékos földdel feltöltötték és elegyengették, majd a korábbi építkezések maradványai fölé megépítették az új házat. A tulajdonképpeni építkezés megkezdése előtt alapítási áldozatként értelmezhető rituális aktusra kerül sor: a leendő ház padlója alá, egy ferden élére állított örlőkő töredék oltalmában egy edényt deponáltak (5. kép 3).³⁷ Az építési munkálatok első lépéseként, a ház számára kijelölt helyen szilárdan szorosan egymás mellé lefektették a padlószervezet alapját képező fahasábokat, amit agyaggal vastagon betapasztottak, úgy, hogy a tapasztás a fahasábok közé is behatol. A ház pusztulásakor kiégett padlótapasztás alján és a padló alatti egykori földfelszínen megőrződtek a fahasábok lenyomatai, ezek tájolása arra utal, hogy a fahasábokat a ház megközelítőleg K–Ny-i hossz tengelyére merőlegesen helyezték el. Ugyanezt bizonyítja a padlótapasztás felszínén megfigyelhető hosszanti repedések iránya is (5. kép/2, 4).

A kiégett, 6–8 cm vastagságú házpadló repedezetten, de mondhatni jó állapotban maradt meg. A padló méretei alapján ítélve a ház 8×6 m nagyságú lehetett. A rossz megtartású tűzhely a ház ÉK-i sarkában került elő. Figyelemre méltó,

³¹ Lásd PETRESCU-DIMBOVIȚA-VĂLEANU 2004 (Cucuteni); DUMITRESCU et al. 1954 (Hăbășești). PETRESCU-DIMBOVIȚA-FLORESCU-FLORESCU 1999 (Trușești).

³² MONAH-COTIUGĂ-COTOI 2004, 42. A platformoknak, a régészeti kutatásban nekik szentelt figyelem ellenére, nincs egyértelmű definíciójuk. Általában magától értetődőnek tekintik a szilárd, fatörzsekből kialakított alapstruktúra meglétét, de vannak esetek, amikor olyan „platformokat” említene, amelyek csak vastag, egyenesen a talajra alkalmazott, utólag kiégett agyagtapasztásból álltak, lásd pl. DUMITRESCU 1968, 389–390; PETRESCU-DIMBOVIȚA-FLORESCU-FLORESCU 1999, 187; PETRESCU-DIMBOVIȚA-VĂLEANU 2004, 101–102. Ez a probléma akkor válik igazán fontossá, amikor a földfelszín fölé, cölöpökre épített házak hipotézise kerül szóba (lásd alább), ezek ugyanis elképzelhetetlenek a faszervezet megléte nélkül.

³³ Lásd pl. DUMITRESCU et al. 1954, 177–179; PAUL 1967, 18–19; DUMITRESCU 1968, 391, 395.

³⁴ LÁSZLÓ 1988; LÁSZLÓ 2000; LÁSZLÓ 2007b; LÁSZLÓ 2010; LÁSZLÓ 2013; LÁSZLÓ-COTIUGĂ 2005.

³⁵ Ez nem jelenti azt, hogy a település korai időszakában nem léteztek lakóházak. Ezek meglétére utal az I. települési szint egykori felszínéről beásott, 1/1988. sz. gödör, ami hatalmas mennyiségű égett fal- és padlótapasztás töredéket tartalmazott. Lásd LÁSZLÓ 2013, 14–15.

³⁶ Lásd LÁSZLÓ 2013, 22–23, Fig. 9/1–4.

³⁷ Lásd részletesebben LÁSZLÓ 2000, 246–247; LÁSZLÓ 2013, 124, 10/4. kép.

5. kép. Málnásfürdő-Füvenyestető. 1–4: Az L1 lakóház padlója a bontás különböző szakaszaiban; 5–6: 7. sz. tűzhely a bontás különböző szakaszaiban; 7: Az L2 lakóház padlója alá deponált edény; 8: 8. sz. szabadtéri tűzhely a bontás idején (LÁSZLÓ 2013 nyomán)

Fig. 5. Malnaş Băi-Füvenyestető. 1–4: Floor of House L1 during successive phases of its excavation; 5/6: Hearth 7 during successive phases of its excavation; 7: Vessel deposited under the floor of House L2; 8: Open-air Hearth 8 during successive phases of its excavation (after LÁSZLÓ 2013)

hogyan, egy szabályosan „kikanyarított” területen hiányzik a padló, ami nem az utólagos bolygatás következménye, hanem arra utal, hogy a házat eleve „tűzvédelmi” szempontok figyelembevételével tervezték: kövekre tapasztott tűzhelyét nem a gyúlékony, fa szerkezetű padlóra, hanem egyenesen a talajra építették.³⁸ Ez a tény, véleményünk szerint, azt is bizonyítja, hogy a település lakói mindent megtettek, hogy elkerüljék a gondatlanságból bekövetkező tüzeseteket, ami önmagában is megkérdőjelezi a fa struktúrára tapasztott agyagpadlók szándékos kiégetésére vonatkozó elképzeléseket.

Feltárásakor a padlót a beomlott tetőszerkezet és különösképpen az ágfonatos, pelyvával kevert agyaggal vastagon betapasztott falak 11×8 méternyi felületen szétterülő, kiégett tapasztásmaradványai borították. Cölöphelyek sem ezek bontása során, sem a házpadló alatt nem kerültek elő, ami támogatja azt a hipotézist, miszerint a falak és a tető tartószerkezetét képező cölöpöket valószínűleg talpgerendákba illesztették, amelyek egyfajta keretet képeztek a padlótapasztás körül.³⁹

A ház pusztulása valószínűleg a település végét is jelzi: romjait nem takarították el, helyén nem került sor újabb építkezésre, elhagyták az enyészetre bízott települést. Az ásatási megfigyelések és a kísérleti régészet adatai alapján az is feltételezhető, hogy a település végleges elhagyása előtt, rituális aktusként, az utolsó periódus házait szándékosan égették fel.⁴⁰

2. Ház (L2)

A fentebb bemutatott, kelet-európai „mintára” épített L1-től eltérően a II. települési szinthez tartozó L2 jelzésű ház a közép-európai vonaldíszes kerámiák kultúrái masszív cölöpszerkezetű házainak építési modelljét követi, akárcsak a múlt század elején Erősdön feltárt lakóházak. A ház teljes feltárására lépésről lépésre, több ásatási szezon során került sor; az aprólékos megfigyelésekből csak fokozatosan állt össze az a kép, amit a ház történetéről (megépítéséről és többszöri

megújításáról, az ezekhez a momentumokhoz kötődő rituális aktusokról) végül is megalkothattunk, s amit más alkalommal már részletesen ismertettünk.⁴¹ Az alábbiakban csak az ásatási eredmények alapján rekonstruált „forgatókönyv” fontosabb részeit igyekszünk összefoglalni.

A régészeti kutatás természetéből adódóan az ásatás során először az objektumok maradványainak felső, legkésőbbi részeivel találkozunk. Az L2 esetében ez a ház létezésének utolsó idejében funkcionáló padlótapasztását jelenti, ami közvetlenül a IIIa szintet képviselő réteg lebontása után bukkant elő úgy, hogy felszínéről hiányoztak a ház, különösen a falak kiégett romjainak szokásos, szétterülő maradványai. Más szóval, ezeket a romokat még a település életében eltávolították, és az így letakarított padlófelszín 5–6 cm vastagságú agyagtapasztással elszigetelték-egyengették. Ez a vékony agyagréteg, ami (valós, de akár szimbolikus értelemben is) elválasztja a II. és IIIa lakószintet, különösen jól megfigyelhető volt a IIIa szinthez tartozó, gondosan megépített tűzhelyek alatt. A feltárás során, az L2 padlójának letisztítása közben kiderült, hogy a tapasztásban nagyjából kör alakú, sorokba rendeződő hézagok vannak – a cölöplyukak nyílásai (6. kép 1, 2). Több esetben megfigyelhető volt, hogy a padlót takaró, már említett agyagréteg behatol ezekbe a hézagokba és elfedi azokat, mi több, a IIIa szinthez tartozó egyik tűzhely fedt egy cölöplyuk nyílását. Már az eddigiekből is világosan következik, hogy itt olyan cölöpök nyomairól van szó, amelyek a II. települési szinthez tartozó L2 tartószerkezetét alkották, és amelyek a IIIa települési szint idejében elvesztették szerepüket, illetve megsemmisültek.

A ház maradványainak további feltárása több szakaszban, „szeletenként” történt, úgy, hogy át-metszhessük a ház falaihoz, tartószerkezetéhez tartozó cölöpsorokat és profilrajzokat, -fényképeket készíthessünk róluk. A házpadló feltárása és a cölöpök vízszintes és függőleges irányú nyomon követése aztán újabb adatokat szolgáltatott a cölöpök szerepére, a cölöpök és a házpadló viszonyára és általában a ház szerkezetére, építésének technikájára és történetére vonatkozóan.

A padló sima felszíne jó állapotban maradt meg, tapasztása a hő hatására pirosas-narancssárga színűvé vált, és többé-kevésbé megkeményedett, de nem égett át, mint például az L1 padlója és faltapasztása. Ettől eltekintve, kinézete hasonló volt a Cucuteni-kultúrából ismert platfor-

³⁸ A Cucuteni-kultúra más településein is megfigyelték, hogy a ház „platformja” hiányzik a tűzhelyek alatt, amiket közvetlenül a talajra építettek, lásd pl. DUMITRESCU et al. 1954, 182.

³⁹ Lásd pl. SCHMIDT 1932, 6-7; DUMITRESCU et al. 1954, 177, 187; DUMITRESCU 1968, 394; PETRESCU-DÎMBOVIȚA-FLORESCU-FLORESCU 1999, 187. Vladimir Dumitrescu szerint erre a megoldásra azért is került sor, mert a Cucuteni-kultúra elterjedési területe jórészt egybeesik az egykori, földtörténeti Szarmata-fennsíkkal, ahol az őskőzet már kb. 1 m mélységben felbukkan, megakadályozva a cölöpök beverését.

⁴⁰ Lásd részletesebben LÁSZLÓ 2013, 124–125, további irodalommal.

⁴¹ LÁSZLÓ 1988, 25–30, Fig. 2–4; LÁSZLÓ 2000, 247–250; LÁSZLÓ 2013, 14–21, Fig. 3–7; LÁSZLÓ 2007b, 109–111, Fig. 7–13; LÁSZLÓ 2010, 109–115; LÁSZLÓ-COTIUGĂ 2005, 149–150, Fig. 2–3.

mokhoz, így megnevezésére (különösen román nyelvű publikációkban) ezt a kifejezést is használtuk. Bontásakor kiderült, hogy a felszíni tapasztás egy kb. 30 cm vastagságú, elegyengetett házmaradványokból, főleg ágfonat-lenyomatos, égett tapasztás töredékekből álló réteget fed le, amelyből a feltárások során 43 ép és töredékes vagy éppen szándékosan összetört edény és közel 20 egyéb tárgy került elő (5. kép 7). Ez a bonyolult struktúra, ami a ház életének egy későbbi szakaszában funkcionáló másodlagos padlóként értelmezhető, és ami magába zárta a ház két eredeti tűzhelyét is, fedi a ház elsődleges, korábban használt, 5–6 cm vastagságú padlóját, amit közvetlenül az I. és II. települési szintet elválasztó agyagos elegyengetési rétegre tapasztottak. A fenti megfigyelések arra utalnak, hogy bizonyos idő elteltével az eredeti ház megrongálódott (részlegesen leégett), de tartó cölöpei megmaradtak. A beomlott falak és tetőzet maradványait elegyengették, és a helyszínen hagyták, rituális aktusként deponálva a korábbi háztartáshoz tartozó edényeket és egyéb tárgyakat. Ezeknek a maradványoknak a letapasztásával új padlót alakítottak ki, és a korábbi cölöpszerkezet felhasználásával, valamint másodlagos (pót-) cölöpök utólagos behelyezésével sikerült a házat megújítani/újraépíteniük. Egy idő után ez a ház is leégett és annyira megrongálódhatott, hogy nem látszott érdemesnek újraépítése. Romjait elhordták, a helyet agyagos réteggel elegyengették-el-szigetelték, és fölé építették a IIIa szint szabad tűzhelyeit.⁴² Az egész folyamatot a következőképpen rekonstruálhatjuk.

A ház építése az I. települési szint felszínéről (az akkori járószintről) indult. Az első művelet a ház megtervezése és a falakat, valamint a tetőszerkezetet tartó cölöpök helyének szabályos sorokban való kijelölése volt, az előzetesen kigondolt alaprajz szerint. A tervezett cölöpszerkezet egy kb. 7,5 m hosszúságú és 6,5 m szélességű, hossz tengelyében nagyjából K–Ny-i tájolású, téglalap alakú területet vesz körül. A ház belterületén kijelölt három hosszanti cölöpsor rendelkezése a tetőszerkezet megtartása (és egyben a belső tér tagolása) volt (6. kép 1). A cölöpszerkezet nyomai (a cölöplyukak) hiánytalanul megmaradtak, kivéve a ház DK-i szegletét; az ásati területnek ezt a részét a bronzkori Wietenberg-kultúra gödre bolygatta meg.⁴³

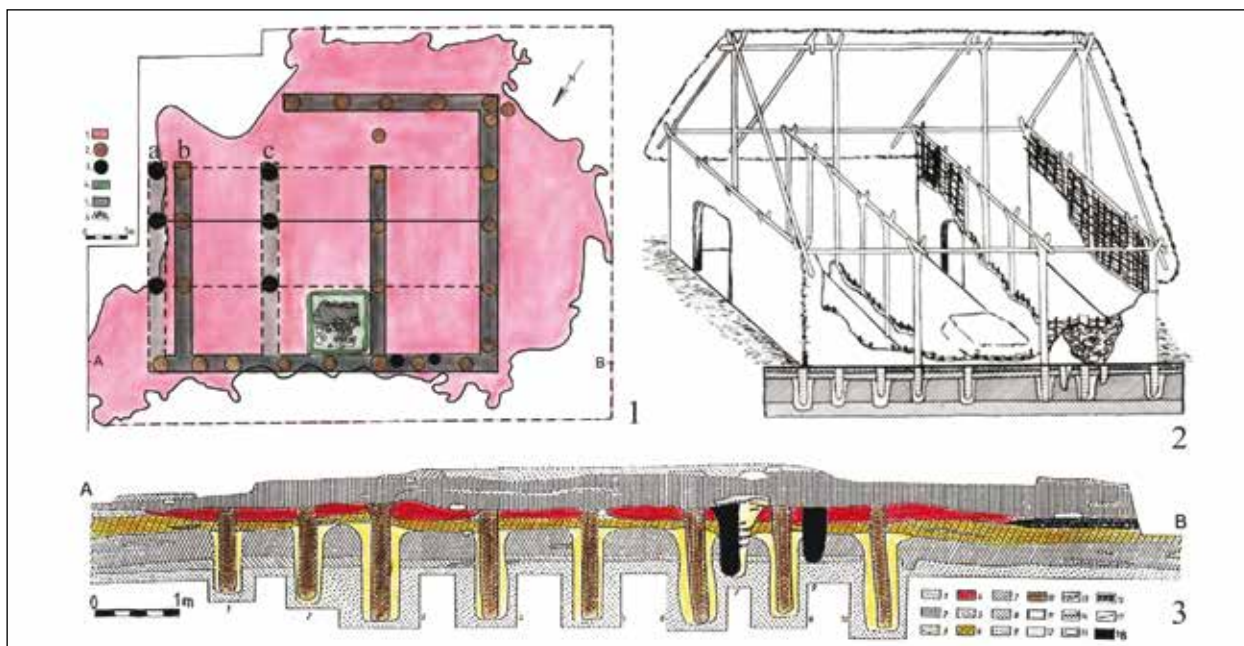
A ház É-i falának itt bemutatott metszete jól illusztrálja (6. kép 3), hogy minden elsődleges (a ház tervezésekor kijelölt) cölöp számára egy-egy

keskeny, mindössze 35–40 cm átmérőjű és 1–1,1 m mély, a kemény, agyagos őstalajba ereszkedő, henger alakú gödröt ástak, ami a korabeli technikai lehetőségeket figyelembe véve nagy hozzáértést igényelt. Ezekbe a gödrökbe állították az előkészített, 18–20 cm átmérőjű, rendelkezésük szerinti megfelelő hosszúságú cölöpöket, majd a gödröket a cölöpök körül döngölt agyaggal (de az is elképzelhető, hogy képlékeny agyagmasszával) tökéletesen kitöltötték. A cölöpök fesszes rögzítése után a leendő ház helyére agyagos földet hordtak, amit 10–15 cm-es vastagságban gondosan elterítettek, bizonyára le is döngöltek. Ez a réteg fedi az I. települési szintet és már eltakarja a cölöpök számára ásott gödrök nyílását, csak a már álló cölöpök emelkednek ki belőle. Erre az egyengetési rétegre tapasztották aztán a ház eredeti padlóját úgy, hogy a tapasztás a falakon kívül, a ház körül is megfigyelhető. Észrevételeinkből világosan kitűnik, hogy a ház legfontosabb elemét az egész építmény terhére hordozó cölöpszerkezet képezte, és ennek megtervezésére és megvalósítására (beleértve a megfelelő, tekintélyes mennyiségű faanyag biztosítását is) az egykori telepések a legnagyobb gondot fordították.

A cölöpszerkezet kialakítása után következett a tulajdonképpeni ház megépítése, az ágfonatos, agyagtapasztásos falak és a tetőzet kialakítása. A falakat tartó cölöpök tetejére minden bizonnyal koszorúfákat rögzítettek, ami még szilárdabbá tette a szerkezetet. A háznak az alaprajzon (6. kép 1) folytatólagos vonallal jelzett hossz tengelyébe eredetileg három cölöpöt állítottak (amit utólag, a ház megújításakor, két pótcölöppel egészítettek ki). Ezeknek jóval hosszabbnak kellett lenniük, mint a külső falakat tartó cölöpöknek, hiszen ezekre fektették a sátor tetős, a hosszanti oldalfalak felé lejtő fedélszerkezet gerincét alkotó vízszintes szelemengerendát, ami alátámasztotta a tetőszerkezet lécezetét tartó, fordított V alakban összeácsolt szarufákat (6. kép 2). Ezek alsó vége a ház É-i és D-i falait tartó, sűrűbben behelyezett cölöpökre, illetve az azokra fektetett koszorúfákra támaszkodott. A központi cölöpsor és a ház D-i és É-i fala közötti két belső, szaggatott vonallal jelzett hosszanti cölöpsor ennél rövidebb (de a külső falak cölöpeinél magasabb) cölöpökből állt; ezekre is vízszintes gerendákat fektettek, a szarufák alátámasztására. Valószínű, hogy nem találtak 7,5–8 m hosszúságú, a célnak megfelelő fatörzset, ezért a vízszintes gerendákat, de legalábbis a szelement, feltehetően két fatörzsből képezték ki. A ház hossz tengelyében álló cölöpök közötti távolságot figyelembe véve, a két gerenda kb. 5, illetve 3 m hosszúságú lehetett.

⁴² Lásd részletesebben LÁSZLÓ 2013, 14–20, Fig. 3; 4/1–3; 5/1–4; 6/1–4; 7/1–3.

⁴³ LÁSZLÓ 2011.

6. kép. Málnásfürdő-Füvenyestető. 1-2: Az L2 lakóház alaprajza (1) és lehetséges rekonstrukciója (2); 3: A településrész met-szete az L2 É-i falának tengelyében, amelyen jól látható a házpadló és a cölöpök kapcsolata, valamint az I, II, IIIa és IIIb szinteknek megfelelő rétegek. Jelmagyarázat. 6.1. kép: 1: padló, 2: elsődleges cölöpök, 3: másodlagos cölöpök, 4: a tűzhely pereme, 5: a tűzhely tapasztása, 6: kövek a tűzhely szerkezetében; 6.3. kép: 1: az L1 ház padlójának [IIIb. települési szint] maradványai, 2: IIIa. szint, 3-4: az L2 ház padlójának [II. szint] maradványai, 5: II. szint, 6: egyengetési réteg, 7-8: I. szint, 9: őstalaj, 10: az elsődleges cölöpök helyének betöltése, 11: az elsődleges cölöpök gödreinek betöltése, 12: barnás színű betöltés, 13: égett tapasztás, 14: tűzhelytapasztás, 15: kövek, 16-17: égésnyomok, 18: a másodlagos cölöpök helyének betöltése (LÁSZLÓ 2007b és LÁSZLÓ 2013 nyomán)

Fig. 6. Malnaș Băi-Füvenyestető. 1-2: Groundplan (1) and conjectural reconstruction of House L2 (2); 3: Section of the settlement along the axis of the northern wall of House L2. Key. Fig. 6.1. 1: floor, 2: primary post-holes, 3: secondary post-holes, 4: rim of the hearth, 5: plastering of the hearth, 6: stones in the body of the hearth; Fig. 6.3. 1: remains of the floor of House L1 (Level IIIb), 2: Level IIIa, 3-4: remains of the floor of House L2 (Level II), 5: Level II, 6: layer of levelling, 7-8: Level I, 9: prehistoric soil, 10: fill of the primary post-holes, 11: fill of the pits of the primary post-holes, 12: brownish fill, 13: burnt plastering, 14: hearth plastering, 15: stones, 16-17: traces of burning, 18: fill of the secondary post-holes (after LÁSZLÓ 2007b and LÁSZLÓ 2013)

A tetőszerkezetet tartó belső cölöpsorok négy „hajóra” tagolták a ház belterületét; ez az épület-típus jól ismert a közép-európai vonaldíszes kerámia kultúrájából.⁴⁴ Az öt hosszanti, különböző magasságú és különböző funkciójú cölöpsorból álló struktúra azt is lehetővé tette, hogy mennyezetet és padlást („emeletet”) alakítsanak ki, amint azt a régészeti és a néprajzi adatok is igazolják. Hogy a Málnásfürdőn feltárt ház ilyen volt-e, azt csak találgathatjuk.

Mivel a házfalakkból semmi nem maradt meg, a beltér tagolására csak az oszlopsorokból lehet következtetni. Mint láttuk, a hosszanti cölöpsorok egy négyhajós belterületet határoznak meg. A ház szélétében elhelyezkedő É-D irányú cölöpsorok egy eredetileg két-, az átépítés után háromosztatú házra utalhatnak, anélkül hogy szükség-szerű volna a válaszfalak megléte is. A ház alaprajzának (6. kép 1) többféle értelmezése is lehet,

az itt bemutatott rekonstrukciós vázlat (6. kép 2) csupán kísérleti jellegű.

A ház eredeti, mintegy 5 cm vastagságú, pelyvával kevert agyagpadlóját közvetlenül az egyengetési rétegre tapasztották. (Más szóval: az L2-nek, akárcsak az Erősdön feltárt lakóházaknak, nem volt a Cucuteni-Tripolje-kultúrában szokásos, és az L1 esetében is megfigyelt, fahasábokra tapasztott padlója.)⁴⁵ A házhoz eredetileg két, a

⁴⁴ Lásd pl. SOUDSKÝ 1969; LENNEIS 2005.

⁴⁵ Azért szükséges hangsúlyozni, hogy az L2-nek nem volt fahasábokra tapasztott padlója, mert a román szakirodalomban, Iuliu Paul felvetése nyomán, élénk vita alakult ki arról, hogy a Petrești (Péterfalvi)- és Cucuteni-kultúra „platformos” házai cölöpökre épülhettek-e, bizonyos magasságban a földfelszín fölött, ahogy azt Paul elképzelte (PAUL 1967). A nem késlekedő és megalapozott kritikák nyomán (DUMITRESCU 1968; MARINESCU-BÎLCU 1974, 34-35) Paul úgy módosította hipotézisét, hogy szerinte elképzelése továbbra is érvényes azokban az esetekben, amikor (ő vagy más kutatók) a házak alatt cölöpnyomokat találtak (PAUL 1992, 33). A „más kutatók” sorában említi László Ferencet, és hivatkozik az Erősdön feltárt házakra, amelyek, szerinte, László Ferenc

padlóra tapasztott tűzhely tartozott, az északi fal melletti, gondosan megépített, jobb megtartású tűzhelyről (6. kép 1) meg lehetett állapítani, hogy legalább háromszor megújították, ami arra utal, hogy a házat, eredeti mivoltában is, hosszabb ideig lakhatták.

Mint a feltárás során megállapítottuk és fentebb már említettük, bizonyos idő elteltével a ház kigyulladhatott és megrongálódhatott, de a tartócölöpök javarészt épen maradtak, és a házat ezek további felhasználásával építették újjá.⁴⁶ A beomlott tetőzet és a megrongálódott, ágfonatos-agyagtapasztásos falak maradványait elenyengették, ezekből alakították ki a ház másodlagos padlóját. Mint a mellékelt metszeten is világosan látszik, a szerkezeti funkciójukat továbbra is megőrző, az őstalajba mélyedő elsődleges cölöpök a helyükön álltak a ház újjáépítésekor, a másodlagos padló kialakításakor, hiszen ezek (illetve az eredeti, elkorhadott cölöpök helye/földdel kitöltődött ürege) áttöri a másodlagos padlót is. A ház megújítása során nemcsak a megrongálódott szerkezet pótcölöpökkel való megerősítésére, hanem szerkezeti átalakításokra is sor került. Mint a ház alaprajzáról „leolvasható” (6. kép 1), a ház K-i falát új cölöpsorral (a) erősítették meg (vagy éppen arra helyezték át), az É-i fal ÉNy-i szegletében két új cölöpöt helyeztek be, a ház belterületét pedig újabb cölöpsorral (c) tovább tagolták. Ennek az É-D irányú új cölöpsornak a cölöpei tulajdonképpen a ház hossz tengelyében

értelmezésétől eltérően, cölöpökre épültek volna. Amiről Paul (és nemcsak ő) az első világháború előtti erősi ásátások eredményeinek felületes ismerete miatt megelégedezik, az az a tény, hogy az Erősdön feltárt L1-2-3 jelzésű cölöpszerkezetű házak agyagpadlóját nem fahasábokra vagy/ esetleg deszkákra, hanem egyenesen az altalajra tapasztották (lásd LÁSZLÓ F. 1914, 325–381, 402–414, Fig. 9–79). Az a tény, hogy nem létezett fából készült padló szerkezet, kizárja annak a lehetőségét, hogy a házakat cölöpökre építették volna (lásd LÁSZLÓ 2006b, 107–108). Ugyanez a helyzet az erősi L1-2-3 lakóházakhoz hasonló, Málnásfürdőn feltárt, L2 lakóházzal is.

⁴⁶ Ezt a forgatókönyvet a kísérleti régészet adatai is megerősítik. A Cucuteni-kultúra településein (Poduri, Cucuteni) és más régészeti környezetben végzett házégetési kísérletek során, a spontán lefolyású tűzvéz szimulálásakor azt figyelték meg, hogy a házba épített gyúlékony anyagok égése nyomán keletkező 500 °C körüli hőmérsékleten nem égett ki a falak és a padló agyagtapasztása, a ház tartószerkezetének meg padlózatának faanyaga pedig jórészt épen maradt. A házak csak akkor dőltek romba, az agyagtapasztás csak akkor égett át a téglához hasonló keménységűvé (úgy, ahogy az a régészeti ásátásokból is ismert), ha a ház belsejében és a falakon kívül is már előzetesen égési göcöket alakítottak ki, és a szándékos felgyújtás után keletkező, a házat emésztő tüzet aztán tüzelőanyag hozzáadásával folyamatosan táplálták, ilyen módon elérve az 1000 °C feletti hőmérsékletet is; lásd MONAH et al. 2003, 37–41; COTIUGĂ 2009, 309–319. Lásd még SZEVEŘENYI 2013, további adatokkal és irodalommal.

fekvő három belső cölöpsor részét képezik, amelyek a rájuk támaszkodó vízszintes gerendákkal együtt a ház tetőszerkezetét tartották. Tekintettel arra, hogy a ház leggyúlékonyabb része a tető, valószínű, hogy a házat megrongáló tűzben ezek a vízszintes gerendák (mindenekelőtt a szelemen) is megégett, és ki kellett cserélni őket. A metszetekből az is kitűnik, hogy a pótcölöpöket és a ház szerkezeti átalakítására utaló másodlagos cölöpsorokat utólag ásták be, a másodlagos padló felszínéről. Ezeket a cölöpöket kevésbé fesszesen és kevésbé mélyre sikerült beásni (alig hatolnak be az őstalajba), ezért kevésbé stabilak lehetnek, mint a különleges technikával rögzített elsődleges cölöpök (6. kép 3).⁴⁷

Később az egyszer már újjáépített ház ismét megrongálódhatott (leéghetett), mégpedig olyan mértékben, hogy nem tartották érdemesnek megújítani. A ház maradványait ekkor a másodlagos padló felszínéig lebontották, eltakarították, és a fentebb már ismertetett megfigyelések szerint az egykori, viszonylag ép padlót agyagos réteggel elszigetelték, és az így szabaddá vált térségen megépítették a IIIa települési szinthez tartozó szabad tűzhelyeket (5. kép 5–6).

A fentiek kiegészítéséül még megjegyezzük, hogy az L2 ház ÉNy-i szomszédságában feltárt, a házzal bizonyára funkcionális kapcsolatban álló tűzhely megépítése alkalmával olyan szertartásokra is sor került, ahol állatokat áldoztak, amit bőséges, talán a társadalmi presztízst is kifejező lakoma követett (5. kép 8: a tűzhely bontás közben, szerkezetébe deponált állatcsontokkal).⁴⁸ Mindez arra utalhat, hogy az L2 háznak és a vele kapcsolatban álló tűzhelynek és azok építőinek megkülönböztetett szerepe lehetett a település közösségi életében.

Úgy tűnhet, a kelleténél többet időztünk az L2 történeténél, de a mai bulldózeres, finomabb stratigráfiai viszonyok megállapítására alig figyelő régészet-régészek rohanó világában szerettük volna illusztrálni, milyen lehetőségeket kínál a cölöpszerkezetű házak gondos feltárása, különös tekintettel a cölöpök behelyezésének technikájára és időbeli differenciálására, aminek főképpen a több-rétegű települések régészeti jelenségeinek helyes értelmezése szempontjából van jelentősége.

⁴⁷ A különböző padlószintekhez, építési periódusokhoz tartozó cölöpök megkülönböztetésének különösen nagy jelentősége van a több-rétegű települések esetében, hiszen a csak a padlók alatt, vagy éppen csak az őstalajban megfogott cölöplyukak tartozhattak bármely későbbi építmény szerkezetéhez. A Petrești–Cucuteni-házakkal kapcsolatos ilyen irányú észrevételeinkről lásd LÁSZLÓ 1988, 25–30; 2007b, 106–111. A cölöpkutatás buktatóiról, a telepátás módszereiről, jelesen Tószeg feltárásának kapcsán lásd BÓNA 1980, 85–89.

⁴⁸ LÁSZLÓ 2013, 21.

7. kép. Málnásfüvnyestető. 1: Légi felvétel az S-4/2015 és S-1/2016 szelvényekről a felső településszintben feltárt 2015/2. lakóház maradványaival; 2: Tűzhely a lakóház padlóján; 3: Összetört edények a lakóház romjai alatt; 4: Az S-1/2015 és S-2/2015 szelvények látképe, déli irányból; 5: A belső körárok feltárt szakasza az S-2/2015 szelvényben

Fig. 7. Malnas Băi-Füvnyestető. 1: Aerial view of Trenches S-4/2015 and S-1/2016 with the remains of House 2015/2 in the upper occupation level; 2: Hearth on the floor of the house; 3: Broken vessels under the debris of the house; 4: View of Trenches S-1/2015 and S-2/2015 from the south; 5: Excavated section of the inner circular enclosure ditch in Trench S-2/2015

8. kép. Málnásfürdő-Füvenyestető. Festett edények (1, 3–5) és agyagkanál (2) a településről
 Fig. 8. Malnaș Băi-Füvenyestető. Painted vessels (1, 3–5) and clay spoon (2) from the settlement

Tárgyi kultúra - Életmód. Hitvilág

Az ásatások során a lelőhely különböző részeiről és megtelepedési szintjeiből feltárt, több mint tízezres nagyságrendű leletanyag feldolgozása ma is folyamatban van, de a leletgyűttes egyes csoportjaival, így például az ember alakú szobrocskákkal, a réztárgyakkal, pattintott kőeszközökkel vagy az állatcsontanyaggal már külön

tanulmányokban is foglalkoztunk⁴⁹ – így ezek eredményeit most csak röviden fogjuk bemutatni.

Kerámia

A málnásfürdői leletanyag döntő többségét a kerámia alkotja, amely az egész Erősd-Cucuteni-Tripolje-kör anyagi kultúrájának legkarakterisz-

⁴⁹ Lásd LÁSZLÓ 2014; LÁSZLÓ 2015; LÁSZLÓ-HAIMOVICI 1995; VORNICU-SZTÁNCSUJ 2019.

tikusabb, egyben kronológiai jelentőséggel bíró eleme. A kerámia szembeütő jellegzetessége mindenekelőtt a nagyfokú fragmentáció: ép vagy teljesen rekonstruálható edények csak ritka esetekben láttak napvilágot. Ezek, mint fentebb is utaltunk rá, jellemzően a házak padlójába, a tűzhelyek szerkezetébe ágyazva, különféle szimbolikus aktusok (például építési/alapítási áldozatok) eredményeképpen maradtak meg (lásd pl. 5. kép 3, 7-8; 8. kép 4). Az edények nagy része a közepes minőségű vagy durva házikerámia csoportjába sorolható (mintegy 80%), amelyeket szemcsés homokkal, apró kavicsal, ritka esetekben pelyvával is soványítottak, kevesebb gondal formáztak meg és csak ritkán díszítettek. A kisebb arányú finomkerámiát jó minőségű, gondosan iszapolt, homokkal soványított agyagból készítették és a legtöbb esetben festéssel díszítették. A korábban elterjedt vélekedéssel ellentétben a festett edények aránya csupán a teljes leletanyag mintegy 30-35%-át képezi – ez a megfigyelés érvényes a málnásfürdőivel egykorú, többi erődsi típusú település edényművességére is.⁵⁰ A szabad kézzel, de minden valószínűség szerint valamilyen forgatható talapzaton megformált, szabályozható légterű kemencékben rendszerint téglavörösre, sárgásbarnára égetett edények leggyakoribb típusai a kihajló vagy behúzott peremű, keskeny fenekű tálak (9. kép 5, 7-9), bikónikus vagy ívelt oldalú fazekak, főzőedények (9. kép 1, 4), kisebb-nagyobb csészék (8. kép 3; 9. kép 10), nagy méretű tárolóedények vagy a román szakirodalomban „amforáknak” nevezett, keskeny nyakú, fülelkel ellátott korsók (9. kép 6). Az egész kultúrkörre jellemző, egyedi edényformáknak számítanak a hengeres, vállukon szellőzőnyílással ellátott csőtálpak (8. kép 1, 4; 9. kép 3) és csőtálpas tálak (9. kép 2), edényfedők és hosszú, lapított nyéllel rendelkező, öblös kanalak (8. kép 2), miniatűr edények (11. kép 12, 13). Akárcsak a többi egykorú lelőhely esetében, ezek alkotják a málnásfürdői település edényművességének is a vezérformáit.⁵¹

Az edények festése elsődleges szárítás után, égetés előtt, ásványi eredetű festékanyagok (hematit, limonit, mészkő, magnetit vagy mangándioxid) felhasználásával történt. A két leggyakoribb díszítőeljárás, a két- és háromszínű festés, illetve azok különböző stílus kategóriái képezik egészen napjainkig a kultúrkör belső időrendjének a legfontosabb támpontját. A kétszínű (*bikróm*) díszítést rendszerint a vörösnek mint

alapszínnek és a fehérnek mint másodlagos díszítőelemnek a használatával érték el (9. kép 4), míg a háromszínű (*trikróm*) festés esetében a vörös, fehér és fekete/cokoládébarna különféle kombinációit alkalmazták (8. kép 1-5; 9. kép 10). Anélkül, hogy a kérdés részleteibe belemennénk, jelezzük, hogy a kultúrkör korai szakaszára (Cucuteni A fázis) a két- és háromszínű festés különböző arányú megoszlása a jellemző. A bikrómiát általában a Cucuteni A1-2, a trikrómiát a Cucuteni A3(-4) alfázisokra tartják jellemzőnek, noha úgy tűnik, a háromszínű festés kezdettől fogva jelen van, ha eleinte kisebb részarányban is. A festés technikájának sajátossága az ún. *negatív* festés: a díszítőmintákat a második mint térkitöltő szín felvitelével a vörös vagy fehér alapszínből alakították ki, mintegy „kispórolták”. A harmadik színnek itt többnyire csak másodlagos szerepe van, fekete (sötét) színű vonalakkal a minták körvonalait erősítették meg. A későbbi, Cucuteni A-B és B periódusokban az egy-, két- és háromszínű *pozitív* díszítés egyre bonyolultabb stílus kategóriái terjednek el, melyben a fekete szín is önálló szerepet kap. Az erdélyi településekre a Cucuteni A festői stílus mindkét díszítőeljárásának, a két- és háromszínű festésnek nagyjából egyforma arányú elterjedése jellemző, és ebből a megfigyelésből kiindulva a romániai kutatás az Erősd-csoport megjelenését és fejlődését csaknem egyöntetűen a Kr. e. 5. évezred első felére, a Cucuteni-kultúra korai, A-fázisának időszakára keltezi. Noha Málnásfürdő esetében még nem rendelkezünk pontos statisztikai adatokkal, úgy tűnik, hogy a teljes leletanyagban inkább a Cucuteni A2-A3 periódusokra jellemző, háromszínű festési eljárás van túlsúlyban.

Számos erdélyi lelőhelyen megfigyelték ugyanakkor, hogy a Cucuteni A fázisra jellemző kerámia mellett, kis mennyiségben, a későbbi, A-B és B periódusok formái és díszítésbeli jegyeit hordozó edények, edénytöredékek is felbukkannak (lásd pl. Erősd, Felsőcsernáton, Kézdi-kővár, Kézdiszentlélek, Lécfalva, Székelykeresztúr, Torja stb.).⁵² Ilyen leletekkel Málnásfürdőn is találkozunk. László Ferenc 20. század eleji ásatásai során került elő többek között egy teljesen ép, nyomott gömbhasú, beszűkülő peremű edény (8. kép 5). Az edény – bár festett díszítése erősen lekopott és ezért pontosan már nem rekonstruálható – formáját tekintve csaknem tökéletes párhuzama annak a fazéknak, amelybe az 1910-ben előkerült, ún. erődsi kincs tartalmának

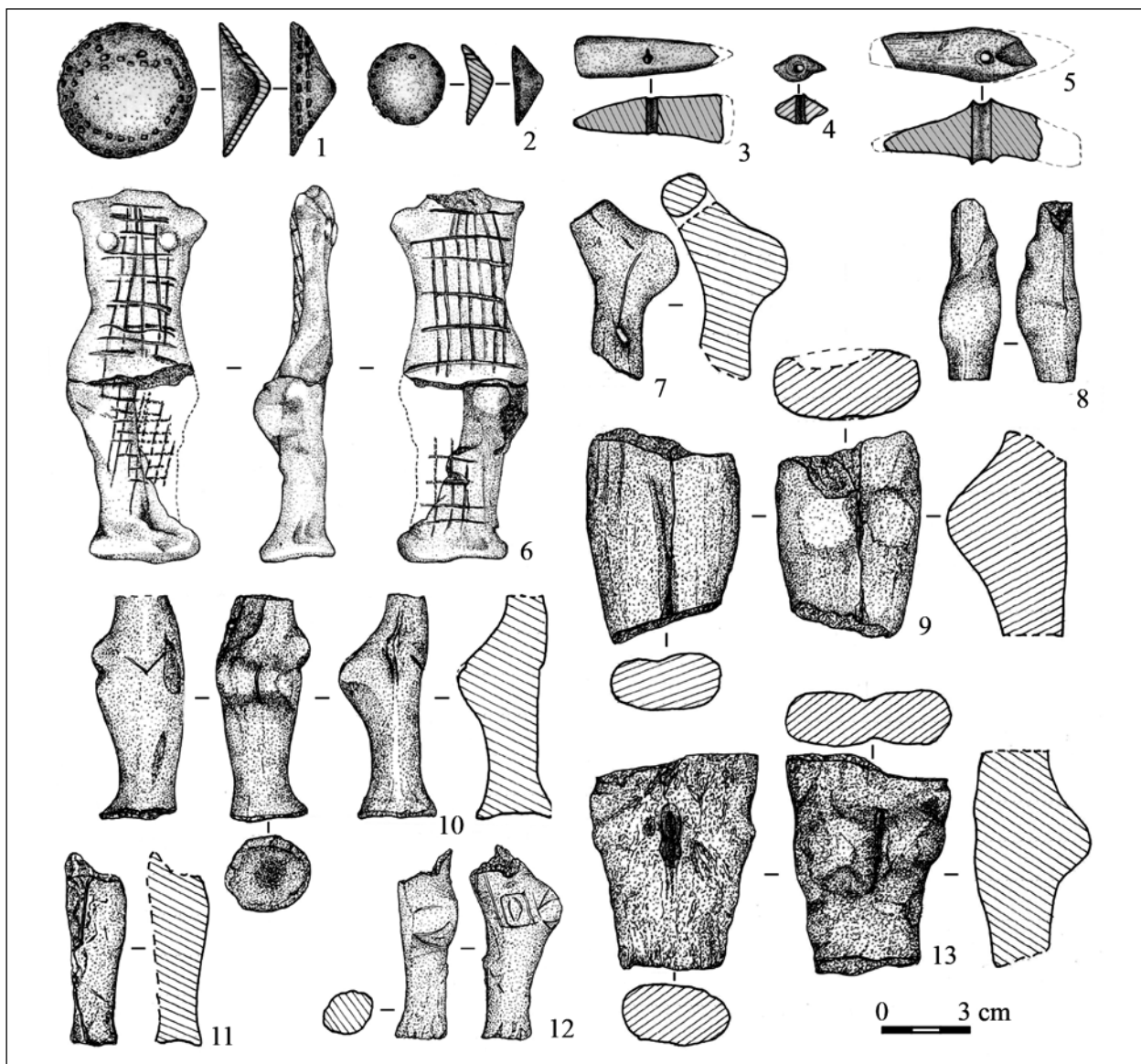
⁵⁰ SZTÁNCsUJ 2015, 143-144.

⁵¹ Az Erősd-csoport edényművességéről lásd részletesebben: LÁSZLÓ 1927/2007; NIŦU 1973; SZTÁNCsUJ 2015, 139-188.

⁵² Lásd SZÉKELY 1965, 272, Nr. 2; SZÉKELY 1970, 307-308, Fig. 12/1, 3; SZÉKELY 1977, 13; SZÉKELY 1987, 260-261, pl. 1/2. A kérdésről összefoglalóan LÁSZLÓ 2006a, 8-9; SZTÁNCsUJ 2015, 257-258, 267-269.

9. kép. Malnaşfürdő-Füvenyestető. Kerámia a település különböző részeiből
Fig. 9. Malnaş Băi-Füvenyestető. Pottery from different parts of the settlement

10. kép. Malnașfűdő-Fűvenyestető. 1, 2: Agyag díszkorongok; 3-5: Miniatűr agyagbalták; 6-13: Antropomorf idolk (LÁSZLÓ 2014 és LÁSZLÓ 2015 nyomán)

Fig. 10. Malnaș Băi-Fűvenyestető. 1, 2: Clay ornamental discs; 3-5: Miniature clay axes; 6-13: Anthropomorphic figurines (after LÁSZLÓ 2014 and LÁSZLÓ 2015)

egy részét deponálták.⁵³ Mindkét edény analógiái a moldvai Cucuteni A-B időszak lelőhelyein fordulnak elő (pl. Corlăteni, Costișă-Dealul bisericii, Ghelăiești-Nedeia)⁵⁴, díszítésük pedig – már amennyire megállapítható – a H. Schmidt által meghatározott, ún. β és γ stíluskategóriákkal mutat rokonságot.⁵⁵ Ugyancsak a β stílusú festés jegyeit hordozza egy, szintén László Ferenc által

kiásott, töredékes csésze is (9. kép 10). Habár ezeknek a leleteknek – mint sajnos a legtöbb, Cucuteni A-B vagy B jellegű „importnak”, amelyek az Erősd-csoport lelőhelyein napvilágot láttak – a pontos előkerülési kontextusa ismeretlen, pusztán csak a jelenlétük azt jelzi, hogy az erdélyi csoport fejlődése, fennállása valószínűleg nem állt meg a Cucuteni A időszak során.

⁵³ A kincsletről és keltezését, értelmezését érintő kérdésekről lásd részletesen LÁSZLÓ 1911, 224; DUMITRESCU et al. 1954, 452-454; MONAH 2003; SZTÁNCSUJ 2005; SZTÁNCSUJ 2007a.

⁵⁴ CUCOȘ 1973, 61-62, Nr. 90; DUMITRESCU 1979, 41, Fig. 124; DUMITROAIA et al. 2005, 99, nr. 44.

⁵⁵ SCHMIDT 1932, 31-36, Taf. 13-16.

Ember- és állat alakú szobrocskák

A kerámia mellett számos, agyagból formázott tárgy árukkodik a füvenyestetői közösségek életmódjáról, szellemi világáról. Ezek közül érdemes

11. kép. Malnaşfürdő-Füvenyestető. 1: Rézsákány töredéke; 2: Agyagbaltá töredéke; 3: Réz ár; 4-5: Obszidián nyílhegyek; 6: Réz spirális (gyűrű); 7, 11: Antropomorf idollok; 8: Agyag orsógomb; 9: Agyag pecsételő; 10, 14, 15: Zoomorf idollok; 12-13: Miniatur edények; 16: Csiszolt kőbalta

Fig. 11. Malnaş Băi-Füvenyestető. 1: Fragment of a copper axe; 2: Fragment of a clay axe; 3: Copper awl; 4-5: Obsidian arrowheads; 6: Copper spiral (ring); 7, 11: Anthropomorphic figurines; 8: Clay spindle whorl; 9: Clay stamp; 10, 14, 15: Zoomorphic figurines; 12-13: Miniature vessels; 16: Polished stone axe

megemlíteni mindenekeelőtt az antropomorf (10. kép 6–13; 11. kép 7, 11) és zoomorf plasztikákat (11. kép 10, 14, 15). A lelőhelyről mintegy 40 ember alakú szobrocscsa látott napvilágot, többségük a lelőhely déli részének települési maradványai közül, egyetlen példány pedig a C-zónából. A festett kerámiás kultúrkör egész területére jellemző,⁵⁶ meghatározott kánonok szerint formázott és díszített tárgyak mindegyike hangsúlyozott nemi jelleggel (nagy méretű, hangsúlyozott zsírfar, széles csípő, mellek) mintázott női alakot ábrázol, és egyetlen példány kivételével az összes töredékes állapotban maradt meg. A szobrocscák elkészítési módja, állapota, a településen belüli eloszlása és lelőköörülményei arra utalnak, hogy ezeket a tárgyakat különböző céllal tervezték és mintázták meg. Egy részüket (különösen azokat, amelyeket gondosan, olykor művészi alakítottak ki) eleve hosszas használatra tervezték, úgy, mint a kultusz tárgyát, az emberek életét és a természet körforgását meghatározó erők tisztelettel övezett szimbólumait. Úgy tűnik, hogy a szobrocscák nagyobb részét képező, elnagyoltan megformált, durvább kidolgozású példányok egyetlen alkalomra, valamilyen szertartás, sajátos rituális aktus lebonyolításának a kellékeként készültek. Ezek inkább a mágiával, mint a tulajdonképpeni vallásos hiedelmekkel függhetnek össze. A szobrocscák tanulmányozásából nemcsak a szándékos darabolásra lehetett következtetni, hanem arra is, hogy számos szobrocscsa eleve úgy volt (többnyire három darabból) „megépítve”, hogy adott pillanatban, az összeillesztések mentén, az előre elképzelt modell szerint, könnyűszerrel széttörjenek/széttörhetőek legyenek.⁵⁷ A különféle rituális szertartások kellékei lehettek a domesztikált állatokat (szarvasmarha, juh/kecske, kutya) ábrázoló, zoomorf szobrocscák, miniatűr oltárok, agyagkónuszok is.

Fémművesség

A korszak rendkívül ritka és nyilvánvalóan presztízstárgyként használt fémművestermékei közé tartozik az ásatások során napvilágot látott nyolc réztárgy: egy töredékes csákány (11. kép 1), öt darab ép (11. kép 3) vagy töredékes ár, egy huzal, valamint egy spirális gyűrű (11. kép 6).⁵⁸

A töredékes rézcsákány formailag az erődsdi típusú, egyszerű, ellentett élű csákányok közé sorolható, amelynek többnyire ép párhuzamai az Erősd-csoport területén Botfaluból, Erősdről, Lécfalváról, Szentivánlaborfalváról, valamint néhány környékbéli, ismeretlen lelőhelyről származnak.⁵⁹ Ugyanakkor az említett analógiák előkerülési kontextusa (az adott településen belül) ismeretlen, így a legelső (I) megtelepedési szintből származó málnásfürdői csákány az egyetlen, nagyobb méretű réztárgy, amelynek leletkörülményeit pontosan meg tudjuk határozni. A fém-tárgyak ritkaságát és kiemelkedő értékét jelzik ezeknek a tárgyaknak az agyagból készült utánzatai. Az 1976–1989 közötti ásatások során három miniatűr agyagbalta (10. kép 3–5) és három, töredékes díszkorong (10. kép 1, 2), az utóbbi évek során pedig egy nagyobb, az eredeti, rézből készült példányokkal csaknem egyező méretű, töredékes baltautánzat (11. kép 2), valamint egy ép díszkorong került elő. Külön említést érdemelnek a beszurkált pontocskákkal díszített, enyhén domború agyagkorongok. Ezeket a tárgyakat rendszerint a kora rézkor jellegzetes, aranyból és rézből készített díszkorongjainak az utánzataiként értelmezik, amelyek rendszeres összetevői a kultúrkör területén előkerült kincsleleteknek (Brad, Cărbuna, Hăbășești).⁶⁰ A málnásfürdői példányokhoz hasonló agyagkorongok Erdélyben és a Kárpátoktól keletre lévő területeken is gyakran felbukkannak.⁶¹

Csiszolt- és pattintott kőeszközök

A leletanyag jelentős csoportját képezik a csiszolt és pattintott kőeszközök. Az előbbi kategóriát csupán néhány töredékes, nyéllyukas balta és valamivel több egyszerű, trapéz alakú lapos balta és véső képviseli (11. kép 16). A pattintott eszközök száma ennél jelentősebb; az 1976–1989 közötti ásatások során kb. 90 ilyen tárgy került elő (kaparók, pengék, nyílhegyek, ütőkövek – ezek szakszerű meghatározása D.-M. Vornicu révén még folyamatban van). Érdekes eredményt hozott a 2014–2017-es ásatások alkalmával előkerült, pattintott kőanyag vizsgálata. A mennyiségileg nem kiemelkedő (134 db) leletgyűjtés tipológiai szempontból az Erősd-csoportra és rokon kultúráira jellemző eszközkészletet foglal-

⁵⁶ A kérdéssel lásd: MONAH 1997/2012. Az Erősd-csoport plasztikájáról és más, emberi ábrázolásairól összefoglalóan: SZTÁNCUJ 2007b, SZTÁNCUJ 2009.

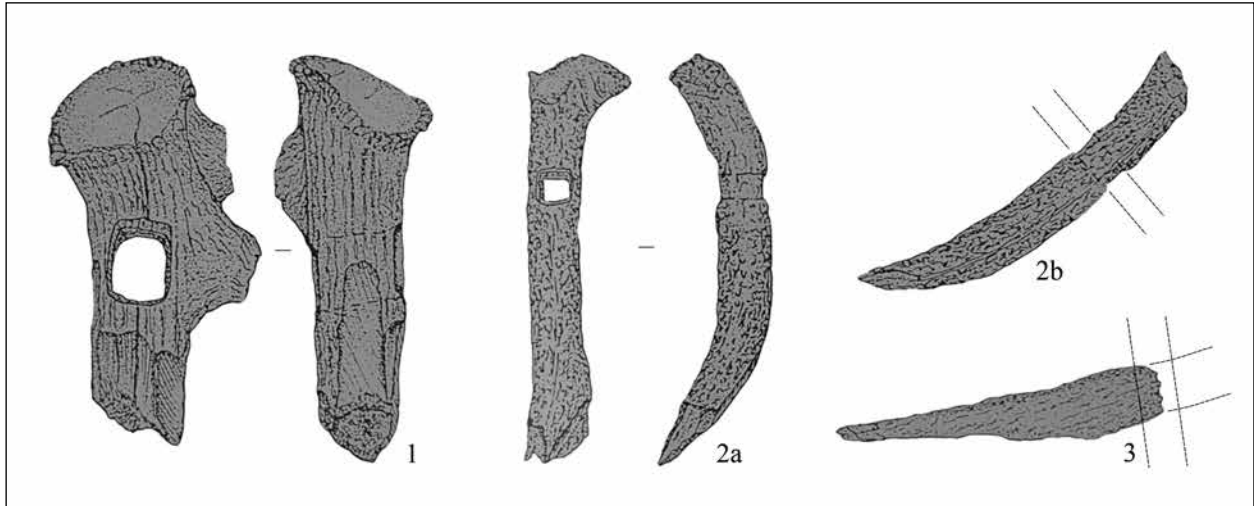
⁵⁷ A málnásfürdői szobrocscákról és a tárgyak darabolását/darabolódását, deponálását érintő kérdésekről részletesen lásd: LÁSZLÓ 2015, 505–547, további irodalommal.

⁵⁸ LÁSZLÓ 2014, 32, 41, Taf. 1.

⁵⁹ VULPE 1975, Taf. 51/B; MAREȘ 2012, 162–167; SZTÁNCUJ 2015, 211.

⁶⁰ DUMITRESCU et al. 1954, 463, Fig. 41/1 (Hăbășești); URSACHI 1991, Pl. II–III, XIV–XV (Brad); DERGAČEV 1998, Fig. 11/40, 12/41, 42 (Cărbuna).

⁶¹ TEUTSCH 1900, Fig. 167, 168 (Botfalu); DUMITRESCU et al. 1954, Fig. 45 (Hăbășești); MONAH et al. 2003, 198, Nr. 226 (Poduri-Dealul Ghindaru); SZTÁNCUJ 2015, Pl. XLVII/1 (Erősd).

12. kép. Málnásfürdő-Füvenyestető. 1: Agancskapa; 2-3: Agancsból készült barázdavonó eszközök (aratum) (LÁSZLÓ-HAIMOVICI 1995 nyomán)

Fig. 12. Malnaş Băi-Füvenyestető. 1: Antler hoe; 2-3: Antler ards (aratum) (after LÁSZLÓ - HAIMOVICI 1995)

13. kép. Málnásfürdő-Füvenyestető. 1, 4: Agancs szigonyok; 2: Agancskanál; 3: Agancs ár

Fig. 13. Malnaş Băi-Füvenyestető. 1, 4: Antler harpoons; 2: Antler spoon; 3: Antler awl

ja magába, ugyanakkor a felhasznált nyersanyagok tekintetében számos, a többi településtől eltérő sajátosság figyelhető meg. A helyi eredetű, közvetlenül az Olt-medrétől, vagy a szomszédos Dél-Hargita vulkáni vonulatának térségéből gyűjtött kőzetek (homokkő, opál, jaspis, riolit stb. – összesen 52%) mellett igen jelentős mennyiséget (48%) tesznek ki az ún. távolsági nyersanyagok, a Moldvai-fennsík és a Volhíniai-hátság területéről származó kovakövek (pruti és volhíniai kova), valamint a Tokaj-Eperjesi-hegység obszi-

dianja.⁶² Az obszidián mennyisége (16%) különösen kiemelkedő, ha tekintetbe vesszük, hogy ez a nyersanyag más délkelet-erdélyi lelőhelyeken (pl. Erősdön vagy Kisborosnyó-Borzvárán) alig 1-2% körüli arányban fordul elő.⁶³ A tárgyakon elvégzett, roncsolásmentes nukleáris analitikai vizsgálatok (PGAA) alapján a lelőhelyen előkerült eszközök kizárólag a legértékesebb, ún. kárpáti 1. típusú (szlovákiai) nyersanyagból készültek.⁶⁴ Még érdekesebb jelenség, hogy az obszidiánleletek több mint 80%-a a település B-zónájában található körárokrendszer területéről származik, ráadásul ezek többsége helybéli megmunkálásra utaló, apró szilánk vagy félkész eszköz. A tárgyak közül kiemelendő két, igen kis méretű, csaknem teljesen ép obszidián nyílhegy (11. kép 4-5).

Csont- és agancstárgyak

A lelőhelyről származó, gazdag leletanyag bemutatásánál végül érdemes kitérni a csontból, agancsból készített különféle eszközökre, valamint az ugyancsak jelentős mennyiségű állatcsontanyagra. A földművelés rendszeres eszközei voltak a szarvasagancstóból készített, nyéllyukkal ellátott kapák (12. kép 1), valamint a vastag agancsszárakból megmunkált, talán már állati igavonó erővel alkalmazott barázdavonók (aratum) (12. kép 2, 3), amelyekből a lelőhelyen több is előkerült. A kőpús nyílhegyek (13. kép 1) és „szakállal” ellátott, egyágú szigonyok (13. kép 4)

⁶² VORNICU-SZTÁNC SUJ 2019.

⁶³ SZTÁNC SUJ et al. 2014, 25.

⁶⁴ KASZTOVSZKY et al. 2019, 81-85, Fig. 3.

a halászat és vadászat emlékeit képezik. A halászzal és általában a vízi közlekedéssel állnak kapcsolatban a valóságos bárkákat ábrázoló, kis méretű agyagmodellek is.

Profán és rituális környezetben talált állatcsontok meghatározása

A környék gazdag hal- és vadállományának fokozott kiaknázását az állatcsontanyag összetétele is bizonyítja. Az 1976–1989 közötti ásatások során előkerült állatcsontok meghatározása szerint a vadállatok (vaddisznó, szarvas, őz, őstulok, nyest, vadnyúl, farkas, hiúz stb.) részaránya (71%) meghaladja a háziállatokét (disznó, juh, kecske, szarvasmarha; 29%), ami a vadászatnak a mindennapi hússzükséglet biztosításában játszott fontos szerepére utal.⁶⁵

Az állatcsontok megoszlása, előkerülési kontextusa és felhasználási módja a gazdasági hasznosítás mellett a hitvilágra és rituális aktusokra vonatkozó adatokkal is szolgált. Mint már utaltunk rá, a házak, tűzhelyek építését, megújítását rituális aktusok kísérték. Ezek lehetnek ún. vértelen áldozatok (edények, agyagszobrocskák és más tárgyak deponálása), de sor került állatok feláldozására is, amint azt az L2 melletti és azzal funkcionális kapcsolatban álló 8. sz. tűzhely szerkezetébe deponált, feltört és égett állatcsontok bizonyítják. Ezek 4 vagy 5 szarvas, legalább két őz, 3 juh vagy kecske, 1 marha, 2 sertés testének különböző részeiből származnak, és tekintélyes húsmennyiségre utalnak. Feltételezhető, hogy valamilyen építkezéssel kapcsolatos, a közösség számára fontos esemény során a cselekvés sikerének biztosítása érdekében állatokat áldoztak, amit bőséges, a társadalmi presztízst is kifejező szertartásos lakoma követhetett. Ennek maradványai egy részét összegyűjtötték és a szertartáshoz használt egyéb kellékekkel (pl. edények) együtt az ebből az alkalomból épült tűzhely testébe ágyazták. Az ásatási megfigyeléseket, a régészeti párhuzamokat és a kísérleti régészet adatait figyelembe véve az is valószínű, hogy a település életének a házak szándékos, rituális felégetése vetett véget.⁶⁶

Kronológia

A málnásfürdői település belső periodizációjának és – a délkelet-erdélyi festett kerámias csoport, illetve az egész Erősd-Cucuteni-Tripolje-

kultúrkör keretében betöltött – időrendi helyzetének pontos megítélését, amint azt már fentebb is említettük, megnehezíti, hogy az ásatásokból származó, nagy mennyiségű leletanyagot még nem sikerült feldolgozni, részletes statisztikai elemzésnek alávetni. További nehézséget okoz, hogy magának az Erősd-csoportnak az eredete és belső fejlődése, kronológiai keretei is mindmáig nem kielégítően tisztázottak. Az mindenesetre megállapítható, hogy az erdélyi lelőhelyeken nem lehet nyomon követni a festett kerámia stílusainak fejlődését és feltételezett egymásutáni-ságát úgy, ahogy azokat a moldvai leletek tanulmányozása révén meghatározták, és amelyek alapján a Cucuteni A, A–B és B fázisokat (és azok számos alperiódusát) meghatározták. Ennélfogva a Cucuteni-kultúrára kidolgozott periodizáció nem igazán alkalmas az erődsi jellegű települések relatív kronológiai besorolására. Az Erősd-csoportot általában a Cucuteni A fázissal rokonítják, de az erdélyi lelőhelyeken („importként”) előkerülő Cucuteni A–B és B, Bodrogkeresztúr, Hunyadi-halom stb. típusú kerámia lehetővé teszi az Erősd-csoport egy későbbi periódusának a körvonalazását is.⁶⁷

A málnásfürdői rézkori település fennállása, amint láttuk, legalább négy, egy-egy települési szinttel képviselt periódusra bontható és (a radiokarbon adatok szerint is) több száz évig tarthatott – ebben a hosszú időintervallumban tehát számolni lehet az anyagi kultúra valamilyen mértékű változásával. A füvenyestetőihez hasonló, hosszabb időn át lakott, tellszerű települések, bár viszonylag ritkák, Délkelet-Erdély területén máshol is előfordulnak. Ilyenek például a Botfalú melletti Priesterhügel (Paphegy), a kisborosnyói Borzvára, az oltszemi Vármege, a csíkpálfalvi Várdomb vagy a névadó, Erősd-Tyiszk-hegyi település.⁶⁸ A múlt század folyamán végzett ásatásokon, a Tyiszk-hegyen például öt rézkori megtelepedési szintet sikerült elkülöníteni (amelyeket még egy hatodik, kora bronzkori településszint is követ).

Bár a régi ásatások dokumentációját és leletanyagát értelmezni meglehetősen bonyolult feladat, az egyes erődsi rétegek és megtelepedési szintek zárt leletegyütteseinek a beható elemzése (és más telepek anyagával való egybevetése) alapján úgy tűnik, hogy az Erősd-csoport fejlődésében több periódus is kimutatható. Az általunk

⁶⁵ LÁSZLÓ–HAIMOVICI 1995, 503–528.

⁶⁶ Mindezekről, részletesen lásd LÁSZLÓ 2000; LÁSZLÓ 2013, további irodalommal.

⁶⁷ LÁSZLÓ 2006a; LÁSZLÓ 2009b; LÁSZLÓ–SZTÁNCSUJ 2013; SZTÁNCSUJ 2015.

⁶⁸ LÁSZLÓ 1911; LÁSZLÓ 1914 (Erősd, Oltszem); SCHROLLER 1933, 48–50; POPOVICI 2000, 80 (Botfalú); BUZEA–LAZAROVICI 2005 (Csíkpálfalva). Összefoglalóan SZTÁNCSUJ 2015, 48–54, 56–57, 60–62, 86–88.

1. táblázat. Málnásfürdő-Füvenyestető. A lelőhelyre vonatkozó radiokarbon adatok (LÁSZLÓ 2006a nyomán)

Table 1. Malnaş Băi-Füvenyestető. Radiocarbon data from the settlement (after LÁSZLÓ 2006a)

Sz.	Településszint	Laboratóriumi elemzés száma	BP	Standard deviáció	Cal BC	
					σ 1	σ 2
1.	Málnásfürdő II	Gd-5858	5940	60	4930–4760	
2.	Málnásfürdő II	Gd-5861	5880	80	4880–4625	
3.	Málnásfürdő II	Hd-14118	5663	42	4576–4465	4667–4398
4.	Málnásfürdő II	Hd-14109	5497	100	4460–4244	4572–4047
5.	Málnásfürdő II	Gd-5860	5490	80	4445–4255	
6.	Málnásfürdő I	Gd-4682	5420	150	4445–4045	
7.	Málnásfürdő II	Hd-15082	5407	20	4337–4240	4344–4167
8.	Málnásfürdő I	Hd-15278	5349	40	4306–4049	4338–4040
9.	Málnásfürdő II	Gd-4690	4950	100	3900–3645	

legkorábbinak tartott telepek (Csíkpálfalva-I. településszint, Erősd-I. településszint, Kézdivővár, Oltszem-Vármege stb.) edényművességében a kétszínű (bikró) festés és a Precucuteni-kultúra hagyományait képviselő, mélyített díszítés van túlsúlyban, hasonlóan a Kárpátoktól keletre, az ún. szubkárpati övezetben fekvő, korai Cucuteni A1–A2 időszakba sorolható településekhez.⁶⁹ A moldvai, legkorábbi, a feltételezett Cucuteni A1 fázishoz tartozó lelőhelyek (pl. Bonţeşti, Izvoare-II1a-II1b szint, Poduri) a poduri-i radiokarbon adatok alapján (4662–4469, 4662–4465 cal BC, 1 σ), főbb vonalakban, a Kr. e. 5. évezred második harmadába keltezhetők⁷⁰ – ebben az időben jelenhettek meg az első erdélyi települések is. A málnásfürdői telep két legelső rétegéből nyert radiokarbon adatok részben megerősíteni látszanak ezt a feltevést.

A heidelbergi (Németország) és a gliwicei (Lengyelország) radiokarbon laboratóriumban, az I. és II. települési szintből vett faszén- és állatcsontminták mérésével összesen kilenc, különböző pontosságú ¹⁴C kormeghatározást sikerült elvégezni. A minták többsége a II. településszinthez tartozó, a fentiekben bővebben ismertett L2 lakóház maradványaiból (1–5, 9. sz.), valamint az ugyanehhez a szinthez tartozó, 8. számú tűzhely szerkezetéből származott (7. sz.), a két további mérést pedig a legelső településszintből feltárt mintákon végezték (6., 8. sz.). Az 1–6. és 9. minta anyagát faszén képezte, a 7–8. sz. mérést állatcsontokon végezték.⁷¹ A fatörzsekből származó szénminták keltezése esetében

számolnunk kell a fa korából adódó hatással (old wood effect) is. A mérések eredményét az 1. táblázatban mutatjuk be.

A mérési eredmények elemzése (amit jól szemléltet a keltezések grafikus ábrázolása⁷²) azt mutatja, hogy az 1–2. és 9. sz. keltezések messze eltávolodnak a többi kormeghatározástól, és a 3. sz. is kívül esik a többi öt által jelzett időszávon; ezek az adatok nem tekinthetők mérvadóknak. Valóban reprezentatívnak a 4–5. és 7. sz. kormeghatározás tekinthető. A 4–5. sz. dátumai jó összhangban vannak egymással; előbbi az L2 egyik tartócölöpének üregéből vett faszénmintán, utóbbit az L2 padlója alól származó faszénmintán mérték, így mindkét esetben biztosítva van a minta és a keltezendő régészeti objektum funkcionális kapcsolata. A 7. sz. igen pontos mérést a II. szinthez tartozó, az L2-vel kapcsolatban álló 8. sz. tűzhely szerkezetéből vett állatcsont mintán végezték; ez a minta is biztonságosan kapcsolódik a keltezendő objektumhoz. A 4–5. és 7. sz. minták keltezéséhez részben illeszkedő, ezekkel részben egykorúnak, részben későbbinek meghatározott 6. és 8. sz. minta első látásra elfogadhatónak tűnik, de mivel az I. települési szintből származik, rétegtani helyzete alapján korábbiaknak kellene lennie, így ez a két minta sem tekinthető reprezentatívnak. Mindenesetre, a 4–5. sz. minta keltezése arra utal, hogy a 4460–4244 cal BC közötti időszávon belül már állt az L2 lakóház, a 7. minta keltezése pedig azt mutatja, hogy a házzal kapcsolatban álló 8. sz. tűzhely is létezett a 4337–4240 cal BC közötti időben. Mindent összevetve, a málnásfürdő-füvenyestetői II. települési szint eddig feltárt objektumai legvalószínűbben a 45. sz. és 43. sz. közepe cal BC közötti idő-

⁶⁹ SZTÁNC SUJ 2015, 259–263.

⁷⁰ MONAH–MONAH 1997, 46; MANTU 1998, 116–118; LÁSZLÓ 2006a, 13–16. és 1, 5. Tábla.

⁷¹ LÁSZLÓ 2000, 250; LÁSZLÓ 2006a, 9–12, 22–23, és 4–5. Tábla; LÁSZLÓ 2009b.

⁷² Lásd különösen LÁSZLÓ 2006a, 9–12. és 4–5. tábla.

szakban léteztek, ezeket megelőzte az 5. évezred közepe cal BC előtt már bizonyára kialakult I. települési szint. Az L2 fölötti, tűzhelyekkel és az L1 lakóházzal jól dokumentált IIIa és IIIb lakószint valamikor az 5. évezred utolsó negyedében cal BC létezhetett.⁷³ Ez a hosszabb időintervallum megfelel a moldvai Cucuteni A fázis teljes időszakának, és részben egyezést mutat a Cucuteni A–B fázis településeinek a keltezésével is. Mindez világosan kitűnik az Erősd–Cucuteni–Tripolje-kultúra 66 idevágó, földrajzi tájegységek szerint csoportosított keltezésének grafikus ábrázolásából. Továbbmenve az is megállapítható, hogy a radiokarbon keltezések nem igazolják, vagy csak részben igazolják az egyes lelőhelyeknek a stílusjegyek alapján várt besorolását: egyidejűségek, többé-kevésbé széles időbeni átfedések mutatkoznak a különböző régiók Cucuteni A 1–2–3–4 fázisba, sőt egyes A–B periódusba sorolt települései között.⁷⁴ Ez részben magyarázatot adhat az ismeretlen kontextusból származó, Cucuteni A–B jellegű kerámia jelenlétére is.

Ugyanakkor, amint már említettük, a málnásfürdői leletanyagot (beleértve a felső településszinteket is) az előzetes vizsgálatok alapján a két- és háromszínű kerámia nagyjából egyforma százalékos megoszlása jellemzi, s ez a jelenség figyelhető meg a délkelet-erdélyi, erődsi jellegű telepek többsége esetében is. Ezeket a településeket minden valószínűség szerint az Erősd-csoport második, „klasszikus” fejlődési szakaszába sorolhatjuk, amely időben (és stilisztikai jegyekben is) párhuzamos a Cucuteni A2–4 fázisokkal. Ugyanezek a településeken jelennek meg a Cucuteni A–B és B importok, továbbá számos olyan edény, edénytöredék, amelyek a Kárpát-medence nyugati területeinek népcsoportjaival (mindenekelőtt a Tiszapolgár és Bodrogkeresztúr kultúrákkal) fennálló kapcsolatokra utalnak (Erősd III–IV. településszint, Csíkpálfalva III. szint, Lécfalva-Várhegy, Sepsibükszád-Vápa-vára, Székelykeresztúr-Fenyő-alja stb.).⁷⁵ A csíkpálfalvi lelőhelyről gyűjtött mintá-

kon végzett radiokarbon keltezések alapján a település ehhez a horizonthoz tartozó megtelepedési szintjének (III. szint) a fennállása a 4210–4050 cal BC közötti időszakra tehető.⁷⁶ Az Erősd-csoportra jellemző klasszikus, Cucuteni A2 díszítés, valamint a későbbi, A–B és B fázisokra jellegzetes, idegen stíluselemek együttes előfordulása minden bizonnyal arra utal, hogy a délkelet-erdélyi festett kerámiás közösségek anyagi kultúrája – legalábbis az edénydíszítés terén – nem követte a moldvai-ukrajnai „rokonok” fejlődési irányvonalát. Az abszolút kronológiai adatok részbeni átfedése – amint azt a füvenyestetői mérések esetében is láttuk – szintén ezt a feltételezést támasztják alá.

Hozzá kell még tennünk végezetül, hogy az Erősd-csoport egyes lelőhelyei/leletgyűjtései alapján (pl. Bögöz-Pagyvan-tető, Homoródalmás-Orbán Balázs-barlang, Marosvásárhely-Tornakert, Réty-Telek stb.)⁷⁷ joggal feltételezhetjük egy harmadik, kései fejlődési fázis meglétét, amelynek legszembevetőbb jellegzetessége a festett kerámia eltűnése, vagy igen alacsony százalékos előfordulása. Ezzel egy időben megsokasodnak a középső rézkor végére jellemző kulturális jegyek (karéjos peremű vagy korongos tapadású fülekkel ellátott edények), amelyek a Băile Herculane (Herkulesfürdő) III–Cheile Turzii (Tordai-hasadék)–Pecica-Şanţul Mare (Pécska-Nagysánc)–Hunyadi-halom időrendi horizonttal való egyidejűséget és kapcsolatokat bizonyítják.⁷⁸ Noha a málnásfürdői településen még nem talákoztunk e kései periódus nyomaival, ezek meglétét vagy hiányát végső soron a leletanyag alapos elemzése és további településkutatások fogják eldönteni.

Összegzés

A közel három évtizeden keresztül folytatott régészeti kutatások eredményeinek ismeretében kijelenthetjük, hogy a málnásfürdői település számos új, érdekes adattal járult hozzá a rézkori Erősd-csoport embereinek életmódját, települési sajátosságait, építészetét, anyagi kultúráját, gondolkodásmódját, hitvilágát, rituális aktusait, kulturális és kronológiai kapcsolatrendszerét érintő kérdésekhez. Az ásatások és geofizikai kutatások egy térbeli és valószínűleg funkcionális szempontból is meglehetősen komplex, több részre tagozódó településképet rajzolnak ki,

⁷³ A lelőhelyről származó radiokarbon adatok részletesebb értelmezéséhez lásd LÁSZLÓ 2006a; LÁSZLÓ 2009b.

⁷⁴ Vö. LÁSZLÓ 2006a, 4–5. tábla. Anélkül, hogy a kérdést itt tovább elemeznénk, még megjegyezzük, hogy a kerámia-kronológiától független ¹⁴C keltezések alapján beigazolódni látszik, hogy a Cucuteni A és A–B periódus stílusjegyek alapján meghatározott al- (és al-al-) fázisai nem valószínűségi kronológiái (tehát időben egymást követő) szakaszokat képviselnek, hanem inkább (legalábbis részben egyidejű) stílus- és regionális változatokat. Nincs tehát sok értelme tovább vitatni a román szakirodalomban fel-felvetődő problémát, hogy az Erősd-csoport, illetve egyes erődsi jellegű települések a Cucuteni-kultúra A2 vagy A3 fázisába, netán ezek valamelyik alfázisába sorolandók-e; lásd minderről uo. 7–9, 12–23.

⁷⁵ SZTÁNCSUJ 2015, 269–270, további irodalommal.

⁷⁶ WHITLOW et al. 2013, 44–46, Tab. 1–2, Fig. 8, 10.

⁷⁷ KOVÁCS 1915; SZÉKELY 1964; FERENCZI–FERENCZI 1975; BERECKI–SZTÁNCSUJ 2011; SZTÁNCSUJ 2015, 271–277.

⁷⁸ LÁSZLÓ 2006a; LÁSZLÓ 2009b; BERECKI–SZTÁNCSUJ 2011, 55–59; LÁSZLÓ–SZTÁNCSUJ 2013; SZTÁNCSUJ 2015, 271–279.

amely jelenlegi ismereteink alapján párhuzamok nélküli a délkelet-erdélyi festett kerámiás csoport elterjedési területén. A kevés ismert, ásatásokkal bizonyított délkelet-erdélyi, erődített település (Erősd-Tyiszk-hegy, Csíkpálfalva-Várdomb) szerkezetét tekintve jóval egyszerűbb képet mutat.⁷⁹

A málnásfürdői település központi magja a Füvenyestető déli részén, az árokkal-töltéssel lezárt, három oldalán természetes akadályokkal védett A-zóna volt. Itt foglaltak helyet a lakóházak, amelyek a geofizikai felmérés alapján valószínűleg a meredek oldalú terasznyúlvány peremén, három sorban helyezkedtek el. A keleti és nyugati házsor között mintegy 25 m hosszú és 10 m széles nyílt terület figyelhető meg, amely utcaként, illetve valamiféle közösségi térként is értelmezhető. A lakott terület ilyen formájú elrendezése, párhuzamos sorokba rendezett házzal, amelyek esetenként egy kisebb-nagyobb utcát, közösségi teret fognak közre, gyakori jelenség a Cucuteni-kultúra egész területén.⁸⁰ Hasonlóképpen, valószínűleg három sorban helyezkedtek el a László Ferenc által az erődsi település harmadik megtelepedési szintjében feltárt házak is.⁸¹ A település északi, B-zónájában megfigyelt, kis területet körülzáró, kettős árokrendszer ugyanakkor egyelőre ritka jelenség az Erősd-Cucuteni-Tripolje kultúrkörben – formáját és valószínűleg rendeltetését tekintve is leginkább a közép-európai neolitikus és rézkori körárok rendszerekkel áll rokonságban. Az ásatások során az is nyilvánvalóvá vált, hogy a rézkori településnek létezett egy harmadik, a többi településrészről szintén mesterséges úton elkülönített zónája is (C-zóna). A kis méretű, félreeső teraszszegmens területén nem kerültek elő épületnyomok, de a leletek sűrűsége alapján ez a terület a település életének valamelyik szakaszában ugyancsak használatban volt. Természetesen azt is hozzátehetjük, hogy – mivel a telep különböző zónái között nincs stratigráfiai kapcsolat, és a

külső településrészek területéről egyelőre még nem rendelkezünk abszolút kronológiai adatokkal –, egyelőre nyitott kérdés, hogy ezek a településrészek időrendi szempontból milyen kapcsolatban álltak egymással: egy időben, vagy esetleg különböző periódusokban használhatták őket? A Cucuteni-kultúra elterjedési területén végzett geofizikai vizsgálatok és ásatások sok lelőhely esetében igazolták, hogy az első fázisában nagy méretű erődítésekkel védett település életének egy későbbi szakaszában a lakott terület kiterjedt az erődítés övezetére (amelyet időközben részben feltöltöttek, felszámoltak), és/vagy az erődítésen kívüli területekre is (Ruginoasa, Târpești, Cucuteni?).⁸² Ezek a példák azt mutatják, hogy a jelenséggel a füvenyestetői lelőhely esetében is számolni lehet, de a kérdésre csak a jövőbeli, alaposabb kutatások adhatnak megnyugtató választ.

Záró gondolatként megjegyezhetjük azt is, hogy a málnásfürdői település szerkezetében, építészeti sajátosságaiban megfigyelt strukturális tagolódás – a kelet-európai festett kerámiás kultúrkörre jellemző, nagy méretű erődítésrendszer, illetve a közép-európai hatásokat mutató körárok-rendszer együttes előfordulása, valamint a két említett régió házépítészeti hagyományainak a jelenléte – újfent rávilágít egy, az anyagi kultúra területén már ismert és hangsúlyozott jelenségre. A régészeti leletek („import” edények, edénydíszítési sajátosságok, fémeletek, ékszerek, presztízstárgyak, obszidián és más távolsági nyersanyagok stb.) arról árulkodnak, hogy a délkelet-erdélyi Erősd-csoport, földrajzi fekvésének (és valószínűleg a birtokolt nyersanyagforrásainak) köszönhetően, fontos közvetítő szerepet töltött be a Kárpát-medence központi vidékei (mindenekelőtt az Alföld) és a szomszédos régiók (különösen a Moldvai- és Podóliai-hátság, valamint az Al-Duna-vidék) népcsoportjai között fennálló, szerteágazó kulturális kapcsolatrendszerben.⁸³

IRODALOM

ASÁNDULESEI, ANDREI

2017 Inside a Cucuteni Settlement: Remote Sensing Techniques for Documenting an Unexplored Eneolithic Site from Northeastern Romania. *Remote Sensing* 9 (1), doi:10.3390/rs9010041.

⁷⁹ LAZAROVICI-LAZAROVICI 2007, 173; SZTÁNC SUJ 2015, 133–134.

⁸⁰ Lásd pl. PETRESCU-DIMBOVIȚA-FLORESCU-FLORESCU 1999, 186 (Trușești); LAZAROVICI-LAZAROVICI 2007, 170 (Scânteia).

⁸¹ LÁSZLÓ 1914, 4., 78. és 79. kép.

⁸² MARINESCU-BÎLCU-CÂRCIU MARU-MURARU 1985, 653; LAZAROVICI-LAZAROVICI 2007, 177; LAZAROVICI-LAZAROVICI 2012, 43–46, 144–145.

⁸³ A kérdésről bővebben lásd SZTÁNC SUJ 2015, 222–226, 286–287; LÁSZLÓ-SZTÁNC SUJ 2016, in press.

- P. BARNA, JUDIT
2017 Fény a körben. A természetes fény és Közép-Európa legrégebbi monumentális építményei (Light in the circle. The natural light and the oldest monuments of Central Europe). In: Pásztor, E. (szerk.): A fény régészete. A természetes fény szerepe az őskori ember életében (The archeology of light. The role of natural light in the life of late prehistoric man). Baja. 21–55.
- BERECKI, SÁNDOR–SZTÁNCZS, SÁNDOR JÓZSEF
2011 The Copper Age settlement at Târgu Mureș and some problems of the chronology and relations of the Ariușd Culture. *Marisia (Târgu Mureș)* 31, 49–72.
2015 Malnaș Băi, com. Malnaș, jud. Covasna. Punct: Malnaș Băi „Füvenyestető” (Platoul nisipos). *Cronica Cercetărilor Arheologice din România* 2014. București, 105–106, 414.
- BERECKI, SÁNDOR–LÁSZLÓ, ATTILA–SZTÁNCZS, SÁNDOR JÓZSEF
2016 Com. Malnaș, jud. Covasna. Punct: Malnaș Băi „Füvenyestető” (Platoul nisipos), *Cronica Cercetărilor Arheologice din România* 2015. București, 59–60.
- BÓNA, ISTVÁN
1980 Tószeg-Laposhalom (1876–1976). A Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve (Szolnok), 83–107.
- BUZEA, DAN–LUCIAN–LAZAROVICI, GHEORGHE
2005 Descoperirile Cucuteni-Ariușd de la Păuleni Ciuc - Ciomortan „Dâmbul Cetății”. *Campaniile 2003–2005. Raport preliminar. Anghvstia (Sfântu Gheorghe)* 9, 25–88.
- COTIUGĂ, VASILE
2009 Experimental archaeology: the burning of the chalcolithic dwellings. In: Cotiugă, Vasile–Tencariu, Felix A.–Bodi, G. (eds): *Itinera in Praehistoria. Studia in honorem magistri Nicolae Ursulescu quinto et sexagesimo anno. Iași*, 303–342.
- CUCOȘ, ȘTEFAN
1973 Céramique néolithique du Musée Archéologique de Piatra Neamț. *Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 1. Piatra Neamț.
- CZAJLIK, ZOLTÁN–BERECKI, SÁNDOR–RUPNIK, LÁSZLÓ–SZTÁNCZS, SÁNDOR JÓZSEF
2011 Preliminary Report on the Aerial Archaeological Survey in Transylvania (2009–2010). *Marisia (Târgu Mureș)* 31, 7–17.
- CZAJLIK, ZOLTÁN–BERECKI, SÁNDOR–SOÓS, ZOLTÁN (eds)
2012 Panorame istorice. Situri arheologice și monumente din Transilvania în fotografii aeriene – Történelmi látképek. Erdélyi régészeti lelőhelyek és műemlékek légi felvételei – Historical Landscapes. Aerial Photographs of Transylvanian Archaeological Sites and Monuments. *Catalogi Muzei Marisiensis – Seria Archaeologica, I.* Budapest–Târgu Mureș.
- CSUTAK, VILMOS–LÁSZLÓ, FERENC
1910 Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908. és 1909. évi állapotáról. *A Székely Nemzeti Múzeum Kiadványa (Sepsiszentgyörgy)* 13.
1912 Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1910. és 1911. évi állapotáról. *A Székely Nemzeti Múzeum Kiadványa (Sepsiszentgyörgy)* 14.
- DERGAČEV, VALENTIN
1998 Karbunskij klad – Carbuna deposit. Chișinău.
- DUMITRESCU, VLADIMIR
1968 Cu privire la platformele de lut ars ale locuințelor unor culturi eneolitice. *Acta Musei Napocensis (Cluj-Napoca)* 5, 389–396.
1979 Arta culturii Cucuteni. București.
- DUMITRESCU, VLADIMIR–DUMITRESCU, HORTENSIA–PETRESCU-DIMBOVIȚA, MIRCEA–GOSTAR, NICOLAE
1954 Hăbășești. Monografie arheologică. București.
- DUMITROAIA, GHEORGHE–PREOTEASA, CONSTANTIN–MUNTEANU, ROXANA–NICOLA, DORIN
2005 Primul muzeu Cucuteni din România. *Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 15. Piatra Neamț.
- FERENCZI, GÉZA–FERENCZI, ISTVÁN
1975 Săpături arheologice la Mugeni. Studiu preliminar (Partea I-a). *Acta Musei Napocensis (Cluj-Napoca)* 12, 45–68.
- HEREPEL, JÁNOS
2004 A Székely Nemzeti Múzeum igazgatói jelentései, 1939–1944. In: Boér H. (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára* 3. Sepsiszentgyörgy, 37–132.
- KASZTOVSZKY, ZSOLT–T. BIRÓ, KATALIN–NAGY-KORODI, ISTVÁN–SZTÁNCZS, SÁNDOR JÓZSEF–HÁGÓ, ATTILA–SZILÁGYI, VERONICA–MARÓTI, BOGLÁRKA–CONSTANTINESCU, BOGDAN–BERECKI, SÁNDOR–MIREA, PAVEL
2019 Provenance Study on prehistoric obsidian objects found in Romania (Eastern Carpathian Basin and its neighbouring regions) using Prompt Gamma Activation Analysis. *Quaternary International (Leiden)* 510, 76–87.

KOVÁCS, ISTVÁN

- 1915 A marosvásárhelyi őskori telep, skytha- és népvándorláskori temető (Station préhistorique de Marosvásárhely; cimitière de l'époque scythe et de la migration des peuples). Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Kolozsvár) 6, 226–325.

KISGYÖRGY, ZOLTÁN-DUKRÉT, LAJOS

- 2001 Baróti-hegység, Bodoki-havasok. Turisztikai kalauz. Csíkszereda.

KOSSINNA, GUSTAF

- 1909 Der Ursprung der Urfinnen und der Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach dem Osten. Mannus 1. Würzburg, 17–52, 225–245.

LÁSZLÓ, ATTILA

- 1988 Date noi privind tehnica de construcție a locuințelor neolitice. *Arheologia Moldovei* (București) 12, 23–31.
- 1993a Neue Angaben über die Befestigungsanlagen der Ansiedlungen der Ariușd-Cucuteni Kultur. *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Bratislava, 1-7 Septembre 1991. Vol. 2. Bratislava, 352–354.
- 1993b Așezări întărite ale culturii Ariușd-Cucuteni în sud-estul Transilvaniei. *Fortificarea așezării de la Malnaș Băi*. *Arheologia Moldovei* (București) 16, 33–50.
- 2000 Some Data on House-Building Techniques and Foundation Rites in the Ariușd-Cucuteni Culture. *Studia Antiqua et Archaeologica* (Iași) 7, 245–252.
- 2004 Școala mea de la Cucuteni. In: Petrescu-Dîmbovița, Mircea – Văleanu, Mădălin-Cornel: *Cucuteni-Cetățuie*. Monografie arheologică. *Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 14. Piatra Neamț, 355–359.
- 2006a Az Erősd-Cucuteni kultúra időrendjéről. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából – Új sorozat* (Kolozsvár) 1, 7–28.
- 2006b Despre arhitectura culturii Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Tipuri de case, tehnici de construcție. In: Ursulescu, N. (ed.): *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică*. Iași, 105–132.
- 2007a A XX. század eleji erősdí ásatások és a Cucuteni-Tripolje kultúra kutatásának kezdetei. Bevezető sorok László Ferenc, *Az erősdí edények típusai* című tanulmányához. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából – Új sorozat* (Kolozsvár) 2, 5–30.
- 2007b Despre arhitectura culturii Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Tipuri de case, tehnici de construcție. In: Ursulescu, N. (ed.): *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică*. Iași, 103–130.
- 2008 Il mondo di Cucuteni. Lo spazio e il tempo di una civiltà preistorica. In: Ursulescu, N.–Kogălniceanu, R.–Crețu, C. (eds): *Cucuteni. Tesori di una civiltà dei Carpazi*. Iași, 11–28.
- 2009a A la recherche du temps perdu. The First Decades of Search for Cultural and Chronological Connections of the Ariușd-Cucuteni-Tripolye Civilization. In: Cotiugă, V.–Tencariu, F. A.–Bodi, G. (red.): *Itinera in praehistoria*. *Studia in honorem magistri Nicolae Ursulescu*. Iași, 31–43.
- 2009b Radiocarbon dating of the Malnaș Băi settlement and some problems of development and chronology of the Ariușd-Cucuteni culture. In: Bodi, G. (ed.): *In medias res praehistoriae*. *Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata*. Iași, 409–434.
- 2010 Sur l'architecture de la civilisation chalcolithique Ariușd-Cucuteni-Tripolye. Techniques de construction, types de maison. In: Gheorghiu, D. (ed.): *Proceedings of the XV. World Congress UISPP, Lisbon, 2006, vol. 48, Session C35: Neolithic and Chalcolithic Archaeology in Eurasia: Building Techniques and Spatial Organisation*. BAR – International Series 2097. Oxford, 109–115.
- 2011 Eine Kultstelle der Wietenberg-Kultur auf der Füvenyestető Anhöhe bei Malnaș Băi (Südost-Siebenbürgen)? In: Berecki, S.–Németh, R. E.–Rezi, B. (eds): *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*. *Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 8-10 October 2010*, *Bibliotheca Musei Marisiensis* 4. Târgu Mureș, 115–129.
- 2012 Az Erősd és Cucuteni kultúra névadó települései kutatóinak kapcsolatairól. Hubert Schmidt két kiadatlan levele László Ferenchez. In: Székely, Zs. (szerk.): *Emlékkönyv Székely Zoltán születésének 100. évfordulójára*. *Sepsiszentgyörgy*, 159–179.
- 2013 Alapítástól a pusztulásig. Építési rítusok nyomai az Erősd-kultúra málnásfürdői településén (From foundation to destruction. Traces of building rituals at the Malnaș Băi settlement of the Copper Age Ariușd-Cucuteni culture). *Ősrégészeti Levelek* 13, 113–127.
- 2014 Beiträge zur Kupfermetallurgie in der Ariușd-Cucuteni Kultur. Kupfergegenstände und Tonimitationen an den Siedlung von Malnaș Băi. In: Cociș, S. (Hrsg.): *Archäologische Beiträge – Gedenkschrift zum hundersten Geburtstag von Kurt Horedt*. *Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum* 7. Cluj-Napoca, 31–42.
- 2015 A neolitikus és rézkori ember alakú szobrocskák értelmezéséről. Észrevételek az idolkok darabolódásának/darabolásának kérdéséhez. In: Csabai, Z.–Szabó, E.–Vilmos, L.–Vitári-Wéber, A. (eds): *Európe égisze alatt*. *Ünnepi tanulmányok Fekete Mária hatvanötödik születésnapjára kollégáitól, barátaitól és tanítványaitól*. Pécs–Budapest, 503–524.

- LÁSZLÓ, ATTILA–COTIUGĂ, VASILE
2005 On the chalcolithic house-building. Archaeological observations and some experimental archaeological data. *Studia Antiqua et Archaeologica* (Iași) 10–11, 147–170.
- LÁSZLÓ, ATTILA–HAIMOVICI, SERGIU
1995 Nature et culture en Transylvanie orientale dans l'èneolithique, contributions archeologiques et archeozoologiques a la connaissance du developpement de la civilization Ariușd–Cucuteni–Tripolye. In: Otte, M. (ed.): *Nature et Culture. Actes du colloque international de Liège. ERAUL (Liège)* 68, 497–526.
- LÁSZLÓ, ATTILA–SZTÁNCZUK, SÁNDOR JÓZSEF
2013 Vessels with Handles with Discoid Attachments Discovered in the Ariușd-Cucuteni Area and Some Problems in the Development and Chronology of the Ariușd (Erősd) Culture in Southeastern Transylvania. In: Anders, A.–Kulcsár, G.–Kalla, G.–Kiss, V.–V. Szabó, G. (eds): *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday. Ősrégészeti Tanulmányok 1.* Budapest, 579–594.
2016 (in press) On the southern relations of the Transylvanian Ariușd Group, the Intra-Carpathian branch of the Ariușd-Cucuteni-Tripolye cultural complex. In: Govedarica, B.–Bodi, G. (eds): *Die Cucuteni-Kultur und ihre südliche Nachbarn im 5. Jt. v. Chr. – Internationale Tagung, Iași, 18.-22. April 2016* (in press).
- LÁSZLÓ, FERENC
1911 Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek (Stations de l'époque pré-mycénienne dans le comitat de Háromszék). *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* (Kolozsvár) 2, 175–259.
1912 Festett edények az erődsi és oltszemi telepekről. *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 32, 57–66.
1914 Ásatások az erődsi őstelepen (1907–1912) – Fouilles à la station primitive de Erősd (1907–1912). *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* (Kolozsvár) 5, 279–417.
1927/2007 Les types de vases peints d'Ariușd (Erősd). *Dacia* (București) 1, 1–27. / Az erődsi edények típusai. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából – Új sorozat* (Kolozsvár) 2, 31–48.
- LAZAROVICI, CORNELIA-MAGDA–LAZAROVICI, GHEORGHE
2007 Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România. II. Epoca cuprului. *Bibliotheca Archaeologica Moldaviae* 6. Iași.
2012 Ruginoasa-Dealul Drăghici. Monografie arheologică. Suceava. *Bibliotheca Archaeologica Moldaviae* 20. Iași–Suceava.
- LENNEIS, EVA
2005 Traces du Rubané dans l'architecture Cucuteni? In: Dumitroaia, Gh.–Chapman, J.–Weller, O.–Preoteasa, C.–Munteanu, R.–Nicola, D.–Monah, D. (eds): *Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan/120 Years of Research. Time to sumf up. Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 16. Piatra Neamț, 55–64.
- MAKKAY, JÁNOS
2001 Die Grabenanlagen im indogermanischen Raum. Budapest.
- MANTU, CORNELIA-MAGDA
1998 Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături. *Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 5. Piatra Neamț.
- MAREȘ, ION
2012 Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni. Suceava.
- MARINESCU-BÎLCU, SILVIA
1974 Cultura Precucuteni pe teritoriul României. București.
- MARINESCU-BÎLCU, SILVIA–CÂRCIUMARU, MARIN–MURARU, ADRIAN
1985 Contribuții la ecologia locuirilor pre- și protoistorice de la Tîrpești. *Memoria Antiquitatis – Acta Musei Petrodavensis* (Piatra Neamț) 9–11, 643–684.
- MONAH, DAN
1997/2012 Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie. Ediția a doua, revăzută și adăugită. *Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 3/27, Piatra Neamț.
2003 Quelques réflexions sur les trésors de la Culture Cucuteni. *Studia Antiqua et Archaeologica* (Iași) 9, 129–140.
- MONAH, DAN–CUCOȘ, ȘTEFAN
1985 Așezările culturii Cucuteni în România. Iași.
- MONAH, DAN–MONAH, FELICIA
1997 The last great chalcolithic civilisation of Old Europe, In: Mantu, C.-M.–Dumitroaia, G.–Tsaravopoulos, A. (eds): *Cucuteni. The last great chalcolithic civilisation of Old Europe. Thessaloniki*, 17–95.
- MONAH, DAN–COTIUGĂ, VASILE–COTOI, OVIDIU
2004 Construcții experimentale pentru culturile Precucuteni și Cucuteni. *Arheologia Moldovei* (Iași) 27, 41–60.
- MONAH, DAN–DUMITROAIA, GHEORGHE–MONAH, FELICIA–PREOTEASA, CONSTANTIN–MUNTEANU, ROXANA–NICOLA, DORIN
2003 Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei. *Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 13. Piatra Neamț.

- NIȚU, ANTON
1973 Reconsiderarea Ariușdului. Studii și Comunicări-Muzeul Sfântu Gheorghe (Tanulmányok és Közlemények – Sepsiszentgyörgyi Múzeum), 57-124.
- PAUL, IULIU
1967 În legătură cu problema locuințelor de suprafață cu platformă din așezările culturilor Petrești și Cucuteni-Tripolie. Studii și Cercetări de Istorie Veche (București) 18, 3-24.
1992 Cultura Petrești. București.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA, MIRCEA-FLORESCU, MARILENA-FLORESCU, ADRIAN C.
1999 Trușești. Monografie arheologică. București-Iași.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA, MIRCEA-VĂLEANU, MĂDĂLIN-CORNEL
2004 Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică. Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 14, Piatra Neamț.
- POPA, ALEXANDRU-BUZEĂ, DAN-LUCIAN-BRIEWIG, BJÖRN
2015 Prezentarea prospecțiunilor geomagnetice în situl Malnaș Băi-Füvenyestető. Cronica Cercetărilor Arheologice din România 2014. București, 106.
- POPOVICI, DRAGOMIR NICOLAE
2000 Cultura Cucuteni, faza A. Repertoriul așezărilor 1. Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 8. Piatra Neamț.
- RACZKY, PÁL-ANDERS, ALEXANDRA
2012 Neolithic enclosures in Eastern Hungary and their survival into the Copper Age. In: Bertemes, F.-Meller, H. (Hrsg.): Neolithische Kreisgrabenanlagen in Europa/Neolithic Circular Enclosures in Europe. Internationale Arbeitstagung 7.-9. Mai 2004 in Goseck (Sachsen-Anhalt). Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle 8. Halle (Saale), 271-309.
- SCHMIDT, HUBERT
1904 Troja-Mykene-Ungarn. Zeitschrift für Ethnologie (Braunschweig) 36, 608-656.
1907 Beiträge zur Kenntnis und zum Verständnis der jungneolithischen Gefäßmalerei Südosteuropas. Zeitschrift für Ethnologie (Braunschweig) 39, 121-136.
1932 Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik von der Steinkupferzeit bis in die vollentwickelte Bronzezeit. Berlin-Leipzig.
- SCHROLLER, HERMANN
1933 Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens. Vorgeschichtliche Forschungen 8. Berlin.
- SOUDSKÝ, BOHUMIL
1969 Étude de la maison néolithique. Slovenská Archeológia (Bratislava) 17, 5-96.
- SZEVERÉNYI, VAJK
2013 Bronzkori „háztűznéző”: szándékos házégetés és anyagi metaforák a Kárpát-medence korai és középső bronzkorában. Órégészeti Levelek 13, 215-232.
- SZÉKELY, ZOLTÁN
1964 Descoperiri din neoliticul țirziu în așezarea de la Reci. Studii și Cercetări de Istorie Veche (București) 15, 121-126.
1965 Contribution à l'étude du développement du Néolithique dans la Transylvanie sud-orientale. In: Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche, Vol. II, Roma, 270-274.
1970 Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959-1966). Materiale și Cercetări Arheologice (București) 9, 297-315.
1977 Contribuții la dezvoltarea culturii Ariușd. Aluta (Sfântu Gheorghe) 8-9, 11-18.
1987 La position d'Ariușd dans le cadre de la civilisation Cucuteni, In: Petrescu-Dîmbovița, M.-Ursulescu, N.-Monah, D.-Chirica, V. (ed.): La civilisation de Cucuteni en contexte Européen. Bibliotheca Archaeologica Iassiensis 1. Iași, 259-261.
- SZÉKELY, ZOLTÁN-BARTÓK, BOTOND
1979 Cuptoare de ars oale din așezarea neolitică de la Ariușd. Materiale și Cercetări Arheologice (București) 13. Oradea, 55-57.
- SZTÁNC SUJ, SÁNDOR JÓZSEF
2005 The Early Copper Age Hoard from Ariușd (Erősd). In: Dumitroaia, Gh.-Chapman, J.-Weller, O.-Preoteasa, C.-Munteanu, R.-Nicola, D.-Monah, D. (eds): Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan / 120 Years of Research. Time to sum up. Acta Musei Petrodavensis – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 16. Piatra Neamț, 85-105.
2007a Az erősdí kora rézkori kincslelet. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából – Új sorozat (Kolozsvar) 2, 49-66.
2007b Plastică și reprezentări zoomorfe din așezarea de la Ariușd. Acta Siculica (Sepsiszentgyörgy), 270-290.
2009 Human Representations in the Ariușd Culture in Transylvania. In: Bodi, G. (ed.): In medias res praehistoriae. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata. Iași, 409-434.
2015 Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei. Cluj-Napoca.

- SZTÁNCZS, SÁNDOR JÓZSEF–T. BIRÓ, KATALIN–KASZTOVSZKY, ZSOLT–JÓZSA, SÁNDOR–GMÉLING, KATALIN–MARÓTI, BOGLÁRKA
2014 Lithic implements at Ariuşd. A preliminary report. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest) 19–36.
- TEUTSCH, JULIUS
1900 Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses. *Mitteilungen der Praehistorischen Commission der Kais. Akademie der Wissenschaften* 1. Wien, 365–399.
1904 Festett kerámika az oltmelléki őstelepekről. *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 24, 221–227.
1906 Néhány érdekes agyagmű Erősdről. *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 40, 375–377.
1907 Zur Charakteristik der bemalten neolithischen Keramik des Burzenlandes. *Zeitschrift für Ethnologie* (Braunschweig) 39, 108–120.
- URSACHI, VASILE
1991 Le dépôt d'objets de parure énéolithique de Brad, com. Negri, dép. de Bacău. In: Chirica, V.–Monah, D. (eds): *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*. *Bibliotheca Archaeologica Iassiensis* 4, 335–386.
- URSULESCU, NICOLAE
2009 Cucuteni: Ecouri în epocă ale monogrfiei lui Hubert Schmidt. Iaşi.
- VIDEYKO, MICHAIL
1995 Großsiedlungen der Tripol'e Kultur in der Ukraine. *Eurasia Antiqua* (Berlin) 1, 45–80.
- VULPE, ALEXANDRU
1975 Die Äxte und Beile in Rumänien II. *Prähistorische Bronzefunde* (München) IX/5. München.
- VORNICU, DIANA-MĂRIUCA–SZTÁNCZS, SÁNDOR JÓZSEF
2019 The chipped stone industry of the Copper Age settlement from Malnaş Băi (Covasna County, Romania). The reduction and use of local stones vs. long-distance raw materials. In: Markó, A.–T. Biró, K. (eds): *12th International Symposium on Knappable Materials – Program, Abstracts and Field Guide*. Budapest, 104.
- WHITLOW, RAYMOND–KAVRUK, VALERII–BUZEA, DAN–LUCIAN–BRIEWIG, BJÖRN
2013 Radiocarbon data from the Cucuteni-Ariuşd levels at Păuleni-Ciuc (Ciomortan) "Dâmbul Cetăţii", Harghita County. *Acta Terrae Septemcastrensis* (Sibiu) 12, 37–64.
- ZAHARIA, EUGENIA
1973 Date preliminare despre rezultatele săpăturilor de la Ariuşd 1968-1973. *Studii și Comunicări – Muzeul Sfântu Gheorghe (Tanulmányok és Közlemények – Sepsiszentgyörgyi Múzeum)* 26–35.
- ZAHARIA, EUGENIA–SZÉKELY, ZOLTÁN
1988 Raport asupra săpăturilor noi de la Ariuşd (jud. Covasna) 1968–1985. *Aluta (Sfântu Gheorghe)* 17–18, 101–114.

A PREHISTORIC SETTLEMENT OVER THE MINERAL WATER SPRINGS. ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT MALNAŞ BĂI (MÁLNÁSFÜRDŐ)-FÜVENYESTETŐ (1909–2019)

ATTILA LÁSZLÓ – SÁNDOR JÓZSEF SZTÁNCZS

Ferenc László, curator of the Szekler National Museum, conducted excavations for the first time between 1909 and 1910 at the archaeological site discovered at the beginning of the 20th century near the once flourishing south-eastern Transylvanian spa resort at Málnásfürdő (Rom. Malnaş Băi) (Fig. 1). During the excavations and field surveys, the remains of a fortified settlement of the Copper Age Ariuşd (Erősd) group came to light. Between 1976 and 1989, Attila László undertook extensive, systematic archaeological research at the site of outstanding importance, which was followed by the investigations of a research team made up of the staff of the Szekler National Museum and the Mureş County Museum between 2014 and 2017. Geophysical surveys were also carried out at the site during the 2014 excavations. In this paper, we offer a summary of the results of this nearly century-long research work.

The settlement of Füvenyestető is located about 200 meters from the centre of Málnásfürdő, on a terrace bor-

dered by the valleys of the Olt River and the Somos Stream, at an altitude of 586 meters a.s.l. (Figs 2–3). Surrounded by natural slopes on three sides, the terrace is bounded by two defensive ditches at its northern end, which can also be clearly made out on the surface.

Based on the excavation and geophysical surveys, the site is roughly divided into three areas that are also bounded by artificial ditches (Areas A, B and C on the plan; see Fig. 3). The central core of the occupied area was located in the southern part of the terrace, in Area A. During the excavations, four successive occupation levels of the Copper Age Ariuşd (Erősd) group were distinguished in this area (from bottom to top: Levels I, II, IIIa and IIIb, see Fig. 6. 3: E–W section).

The remains of several houses came to light in the settlement's second and third occupation levels (II, IIIb) (Fig. 5; Fig. 6; Fig. 7. 1–3), which were built with different construction techniques. Similarly to the houses excavated on other settlements of the Ariuşd (Erősd) group and

the Central European Linear Pottery cultures, House L2 in Level II was built around a framework of sturdy wooden posts. The observations made during the excavations indicate several phases in the “life” of this building. When some of the posts began to give away, the original structure was reinforced by secondary upright posts. The initial plastered clay floor was constructed directly over the former, levelled ground surface. When the house was reconstructed, a 30 cm thick layer made up of fragments of burnt daub was spread over the initial floor. The new floor was carefully levelled and covered with a layer of clay. Numerous ceramic vessels of different types had been placed into the floor structure as foundation offerings during this operation (Fig. 6).

House L1 (Fig. 5. 1–4) in the uppermost occupation level (IIIb) shares identical traits with the “platform” (ploščadki) buildings of the Eastern European Cucuteni and Tripolye area. The 6–10 cm thick clay-daub of the floor was plastered onto a strong wooden sub-structure of wooden beams and planks. As no post-holes were discovered, the posts supporting the walls and the roof were probably mortised into the wooden beams laid on the ground, which formed a frame around the platforms.

During the excavations, we observed not only the construction methods and techniques of the houses and their installations such as hearths, but also certain building rituals and foundation sacrifices associated with the acts of construction. In our view, it seems possible that the destruction of House L1 was the result of deliberate burning as part of some ritual.

The occupied area is separated from the outer part of the settlement (Area B) by a large fortification system, which was investigated during the excavations in 1977 and 2014 (Fig. 4). The fortification was made up of a ca. 6–8 m wide and 1.5–2 m deep V-shaped ditch and a rampart constructed of stone and earth on its outer and inner sides.

The geophysical survey in Area B, beyond the fortification, indicated the presence of a hitherto unique structure in the Ariuşd (Erősd)-Cucuteni-Tripolye cultural complex, a circular enclosure of two concentric ditches and a palisade between them (Fig. 3. 2), whose existence was confirmed by the excavation in 2015 (Fig. 7. 4–5). The remains of a wooden posts-framed building, probably used for but a short time, came to light inside the circular enclosure. Given that unlike the large fortification, this concentric enclosure system could hardly have played a serious defensive role, its construction can rather be interpreted as a symbolic act. In terms of its form and the cognitive meaning behind it, the ditch system is related to the circular enclosure systems of the Neolithic and Copper Age cultures in Central Europe.

During the excavations, it became evident that the Copper Age settlement also had a third area (Area C) that was artificially separated from the settlement’s other parts. Although no traces of buildings were found in the area of the small, secluded terrace segment, the dense scatter of finds would nevertheless suggest that this area was also in use at some stage in the settlement’s life.

The large amount of archaeological material found during the excavations is dominated by pottery. The most

common pottery types are bowls with outturned or in-drawn rim (Fig. 9. 5, 7, 9); biconical pots or pots with outturned rim (Fig. 9. 1, 4); cups (Fig. 8. 3; Fig. 9. 10); large storage vessels; narrow-necked jugs with lugs (Fig. 9. 6); cylindrical pedestals with perforations (Fig. 8. 1, 4; Fig. 9. 3) and pedestalled bowls (Fig. 9. 2); vessel lids; clay spoons (Fig. 8. 2), and miniature vessels (Fig. 11. 12–13). About 30–35% of the hand-thrown, oven fired pots were decorated with painting in two or three colours, typical of the Ariuşd (Erősd)-Cucuteni-Tripolye cultural complex. In addition to pottery, other important find categories are human (Fig. 10. 6–13; Fig. 11. 7, 11) and animal (Fig. 11. 10, 14–15) statuettes and miniature altars. The examination of their formal traits and find contexts sheds light on the various dimensions of the spiritual world and religious ceremonies of the prehistoric communities of the Füvenyestető settlement.

Evidence for metalworking found during the excavations is meagre and includes a fragmentary copper axe-adze (Fig. 11. 1) and some other small copper objects (awls: Fig. 11. 3; copper wire, spiral ring: Fig. 11. 6). The importance and prestigious role of copper objects is indicated by their clay imitations (miniature axes: Fig. 10. 3–5; ornamental discs: Fig. 10. 1–2).

The study of the chipped stone tools and implements yielded important results, according to which raw material for almost one-half of the lithics was procured from various regions of the Carpathian Basin and Eastern Europe: these can be categorised as so-called long-distance raw materials such as Prut and Volhynian flint, and obsidian from the Tokaj-Eperjes Mountains (NE Hungary) (Fig. 11. 4–5). Compared to the other settlements of the Ariuşd (Erősd) group, the majority of obsidian finds came to light inside the circular enclosure system of Area B, highlighting the importance as well as the socio-economic and symbolic function of this settlement part.

Interesting conclusions can also be drawn from the analysis of the animal remains. Most of the identified animal bones come from a variety of wild animals, suggesting the important role of hunting in the meat supply. Their find contexts also provided data on religious and ritual acts.

The statistical analysis of the painted pottery, currently still in progress, and the radiocarbon data (Table 1) obtained on the charcoal and bone samples collected during the excavations provide good anchors for determining the chronological position of the settlement at Málnásfürdő. The analysis and comparison of the radiocarbon dates (of varying accuracy) indicate that the ¹⁴C data obtained for the Málnásfürdő settlement are consistent with the ¹⁴C dates of the Cucuteni A 2–3–4 (and even A1 and early A–B) sites in the eastern part of the Carpathians (Moldavia). Through the elimination of non-representative data and based on the reliable ¹⁴C age determinations made on samples collected from House L2 and Hearth 8, the second occupation period of the settlement (Level II) can be dated to the period between 4460 and 4240 cal BC. The dating of the whole existence period of the settlement (levels I–II–IIIa–IIIb) can be extended probably to the time-span situated inside of the 46th and 41st century cal BC.

The assessment of the excavated ceramics indicates that the beginning and the second period of the Füvényestető settlement can be correlated with the first and second (early and middle) phases of the Ariuşd (Erősd) group, which can in turn be synchronised with phases A1-4 of the Cucuteni culture in Moldavia. Considering that the two lower occupation levels were followed by at least two more (IIIa and IIIb), the occupation of the Copper Age settlement probably extended until the end of the 5th and the beginning of the 4th millennium BC, a period at least partially contemporaneous with the Cucuteni A-B phase. This also seems to be sup-

ported by the discovery of some vessels and potsherds whose form and decoration are distinctive to the Cucuteni A-B phases (*Fig. 8. 5; Fig. 9. 10*).

Based on the results of the archaeological research carried out for almost three decades - and still in progress today - we can assert that the investigation of the Málnásfűrdő settlement has contributed a wealth of new and interesting data to the lifestyle, settlement organisation, material culture, mentality, and the cultural and chronological relations of the Copper Age Ariuşd (Erősd) group.

